

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

CYRILOMETODĚJSKÁ FAKULTA

Katedra křesťanské výchovy

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Výchova dítěte v péči prarodičů

Bc. Carmen Dočkalová

Olomouc 2024

Vedoucí práce: Mgr. Lucie Šallé

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla jsem veškeré použité zdroje.

Souhlasím, že má diplomová práce bude zveřejněna ve Studijním informačním systému UP.

V Olomouci 2024

.....

Bc. Carmen Dočkalová

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala vedoucí mé diplomové práce Mgr. Lucii Šallé za odborné vedení mé diplomové práce.

Ráda bych také poděkovala všem dětem, které mi projevily svou důvěru a byly ochotny poskytnout cenné informace pro moji práci.

Důležité poděkování si však zaslouží především moji nejbližší, kteří mě po celou dobu trpělivě podporovali.

Anotace

Diplomová práce se zabývá problematikou výchovy dětí v náhradní rodinné péči prarodičů. V teoretické části je kladen důraz na význam rodiny pro zdravý vývoj dítěte, naplňování jeho potřeb a charakteristiku institutu náhradní rodinné péče. Pozornost je rovněž věnována osobnosti prarodičů, jejich tradičním rolím i specifické situaci při převzetí rodičovské role vůči vnoučatům. Cílem praktické části je prozkoumat subjektivní perspektivu dětí vychovávaných prarodiči, jejich vnímání a prožívání této výchovné situace. V práci byl použit kvalitativní výzkum za využití polostrukturovaných rozhovorů na vhodně sestaveném vzorku respondentů. Závěr práce přináší cenný vhled do zkoumané problematiky s pohledu samotných dětí, analyzuje jejich vztah k prarodičům v rodičovské roli a mapuje různé aspekty jejich společného soužití.

Klíčová slova: náhradní rodinná péče, prarodiče v roli rodiče, vývoj dítěte, potřeby dítěte, kvalitativní výzkum.

Abstract

The diploma thesis deals with the issue of raising children in substitute family care provided by grandparents. In the theoretical part, emphasis is placed on the importance of the family for the healthy development of the child, the fulfillment of his/her needs and the characteristics of the substitute family care institution. Attention is also paid to the personality of grandparents, their traditional roles and a specific situation when assuming the parental role towards grandchildren. The aim of the practical part is to examine the subjective perspective of children raised by grandparents and their perception and experience of this educational situation. Qualitative research using semi-structured interviews with a suitably composed sample of respondents was used in the thesis. The conclusion of the thesis provides valuable insight into the examined problem as seen by the children themselves, analyzes their relationship with grandparents in the parental role and maps various aspects of their living together.

Keywords: substitute family care, grandparents in parental role, development of a child, needs of a child, qualitative research.

OBSAH

ÚVOD	7
I. TEORETICKÁ ČÁST.....	9
1 RODINA	9
1.1 Jaký smysl a význam má rodina.....	9
1.2 Základní funkce rodiny	11
1.2.1 Biologicko – reprodukční	12
1.2.2 Ekonomicko – zabezpečovací funkce	13
1.2.3 Funkce emocionální	13
1.2.4 Funkce socializačně – výchovná	14
1.3 Typy rodin dle naplňování jejich funkcí.....	15
1.3.1 Funkční rodina.....	16
1.3.2 Problémová rodina	16
1.3.3 Dysfunkční rodina	17
1.3.4 Afunkční rodina.....	17
2 POTŘEBY DÍTĚTE	19
2.1 Základní potřeby	19
2.1.1 Biologické potřeby	20
2.1.2 Psychické potřeby	21
2.1.3 Sociální potřeby.....	22
2.1.4 Vývojové potřeby	22
2.2 Potřeba vztahové vazby	23
2.4 Trauma a paměť	26
2.4 Závažnost následků traumatu	27
3 NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE	30
3.1 Stručný vývoj náhradní rodinné péče.....	30
3.2 Aktuální formy náhradní rodinné péče v naší legislativě.....	33
3.2.1 Svěření dítěte do péče jiné osoby	34
3.2.2 Pěstounská péče.....	34
3.2.3 Pěstounská péče na přechodnou dobu	35

3.2.4	Poručenství v osobní péči.....	36
3.2.5	Osvojení	36
3.3	Motivace žadatelů k přijetí dítěte do péče.....	37
4	PRARODIČ A JEHO ROLE	39
4.1	Osobnost prarodiče a jeho vliv na rodinu.....	39
4.2	Prarodič v roli rodiče.....	42
4.3	Rizika umístění dítěte do péče prarodiče	43
II.	PRAKTICKÁ ČÁST.....	47
1	Metodologie	47
1.1	Cíle	47
1.2	Výzkumné otázky.....	47
1.3	Výzkumná metoda.....	47
1.4	Design výzkumu.....	48
1.5	Výzkumný soubor	48
1.6	Analýza dat.....	48
2	Výsledky.....	50
2.1	Kategorie 1: Osoby, s nimiž děti tráví čas.....	50
2.2	Kategorie 2: Aktivity vykonávané s prarodiči.....	51
2.3	Kategorie 3: Vnímání činnosti prarodičů a společných aktivit z pohledu dětí	53
2.4	Kategorie 4: Co by děti chtěly ve svém vztahu s prarodiči změnit.....	55
2.5	Kategorie 5: Rozdíly mezi vnímáním vlastní výchovy a výchovou dětí žijících s vlastními rodiči	56
2.6	Kategorie 6: Rady a názory prarodičů.....	57
	Závěr.....	59
	Seznam literatury.....	61
	Seznam zkratk	66

ÚVOD

Téma výchovy dítěte v péči prarodičů jsme si vybrali nejen pro jeho aktuálnost, ale také kvůli našim osobním zkušenostem. V našem blízkém okolí žije několik rodin, kde prarodiče převzali výchovu svých vnoučat do své péče. Viděli jsme obrovskou zátěž, kterou pro ně tato situace představuje – fyzickou, psychickou i finanční. Zároveň jsme byli svědkem jejich obdivuhodné lásky, obětavosti a odhodlání dát svým vnoučatům to nejlepší.

Snažili jsme se také vnímat, jak těžké to musí být pro samotné dítě. To se často ocitne v situaci, kdy se o něj vlastní rodiče už nedokážou postarat. V takovém věku děti často nechápou, co se děje a proč k tomu došlo. Mohou být zmatené, cítit se opuštěné a často se v nich nahromadí spousta bolesti a smutku ze ztráty rodičů.

Původně jsme zamýšleli zaměřit naši práci na výchovu dítěte v péči prarodičů z perspektivy obou stran – tedy jak prarodičů, tak samotného dítěte. Nakonec jsme však záměr přehodnotili, protože většina zdrojů a materiálů se věnovala především pohledu prarodičů. Proto jsme se rozhodli zaměřit se ve své práci primárně na prožívání a vnímání této situace samotným dítětem.

Hlavním cílem diplomové práce je zjistit subjektivní vnímání a prožívání situace dětí vychovávaných svými prarodiči. Praktická část se zaměřuje na to, jak samotné děti nahlíží na skutečnost, že nejsou vychovávány vlastními rodiči, ale prarodiči. Dílčím cílem je zjistit, zda děti tuto situaci pocítují jako určité znevýhodnění ve srovnání s vrstevníky žijícími v úplných rodinách s rodiči. Dalším cílem je identifikovat oblasti vztahu s prarodiči, zejména trávení volného času a přístupu ze strany prarodičů, ve kterých by děti uvítaly změny.

V teoretické části diplomové práce jsou nejprve vymezeny základní koncepty související s rolí a významem rodiny pro zdravý vývoj dítěte. Dále jsme se zaměřili na traumatizující dopady na dítě, v důsledku narušení či rozpadu rodinného systému. Pozornost je věnována institutu náhradní rodinné péče, jeho historickému vývoji a současnosti, kdy se upřednostňuje rodinná výchova před ústavní výchovou. Závěr teoretické části jsme věnovali specifické situaci roli prarodičů vstupujících do role náhradních rodičů při výchově vnoučat.

Praktická část diplomové práce se zaměřuje na děti vychovávané zejména prarodiči. Jsou zde uvedeny cíle práce, výzkumné otázky a popsána zvolená metodologie. Pro realizaci výzkumu byl sestaven vhodný výzkumný vzorek. Ke zkoumané problematice byl zvolen

kvalitativní přístup, využívající metodu polostrukturovaných rozhovorů. Získaná data byla následně analyzována pomocí otevřeného kódování.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA

Pro většinu z nás rodina představuje nenahraditelné společenství nám nejbližších osob, bez kterých si svoji životní pout' na zemi nedovedeme představit. Poskytuje nám rozličné vztahy jak uvnitř, tak navenek. Zabezpečuje potřeby nejen naše, ale i potřeby naší celé společnosti. Po dobu naší historie procházela neustálými změnami, co do své velikosti, tak i významu. Adaptuje se a zároveň vyvíjí ve stávajících podmínkách. Je průsečíkem našich vztahů, jak blízkých, tak i těch vzdálenějších v prostředí rozmanitých komponentů. Jejím hlavním posláním je poskytovat svým členům ochranu, ale ne vždy je pro tento nejdůležitější úkol připravena.

V následující kapitole bylo naší snahou vystihnout smysl a význam rodiny. Abychom lépe porozuměli pojetí dnešní rodiny, nahlédli jsme parciálně i do naší historie. Od patriarchálního stylu výchovy v rodině jsme se dostali k pozitivnímu přístupu k dětem a hodnotám, které podporují láskyplné prostředí. Blíže jsme popsali stěžejní úlohy a funkce, které by měla každá funkční rodina plnit, a zároveň poukázali na typologii takzvaných narušených rodin.

1.1 Jaký smysl a význam má rodina

Co je rodina a jaký má vůbec smysl? Rodina vznikla již v pradávných dobách, kdy šlo u našeho druhu nejen o rozmnožování, ale i potřebu své potomky chránit, učit a připravovat pro život. Člověk byl svou podstatou oproti jiným živočišným druhům nedokonalým tvorem a jeho mládě tak přicházelo na svět zcela odkázané na své rodiče. Bylo nutné jej ochraňovat a pečovat o něj v nejužším rodinném kruhu, který se skládal nejen z muže a ženy, ale i dalších blízkých lidí. Základní podmínkou bylo přežít.

Dnes naše děti nemusíme ochraňovat proti nebezpečným predátorům a nevyzpytatelnosti někdy až kruté přírody, ale do péče o potomky vstupují jiná úskalí, spojená zejména s výchovou. Chceme-li, aby se dítě vyvíjelo ve zdravou osobnost jak po stránce duševní, tak po stránce charakterové, měli bychom mu být schopni poskytnout citově příznivé a vřelé prostředí. (Matějček, 1994)

Jak jsme již zmínili, jedním z hlavních posláních rodiny je právě schopnost své členy zabezpečit, a to zvláště v období, kdy toho sami nejsou schopni. Rodina svým členům dává pocit domova, bezpečí a jistoty. Umožňuje rozvoj duševní, tělesný i duchovní. Snaží se

zabezpečit potřeby nejen svých členů, ale i společnosti jako celku. V odborné literatuře se můžeme setkat s vícero definicemi pojmu rodina, například s tímto tradičním pojetím: „*Rodina jako malá primární společenská skupina, založená na svazku muže a ženy, na pokrevním vztahu rodičů a dětí či vztahu jej substituujícím, na společné domácnosti, jejíž členové plní společensky určené a uznané role vyplývající ze soužití, a na souhrnu funkcí, jež podmiňují existenci tohoto společenství a dávají mu vlastní význam ve vztahu k jedincům i k celé společnosti.*“ (Dunovský a Kovařík, 1999, s. 92)

Z výše uvedeného nám tedy vyplývá, že právě rodina je považována za nejstarší společenskou instituci, spjatou různorodými vztahy jak uvnitř, tak navenek. Světu se dle potřeby otvírá a zavírá a vytváří si tak svůj vlastní svět. Okolním světem a jeho společnostmi je však neustále ovlivňována a formována. (Dunovský, 1999)

Rovněž si musíme uvědomit, že v každé kultuře a společnosti jsou dána určitá pravidla, která formulují náš způsob života. Například západní kultury na dítě nahlíží jako na individuální osobnost, kterou se snaží podpořit. Východní kultury ve svých dětech projektují naopak svou vlastní osobnost. Nekonfliktní a přizpůsobující se společnosti rodiny najdeme například v Japonsku. Děti jsou zde vychovávány především ke zdvořilosti a respektu k druhým. Když bychom nahlédli na výchovný styl za naše západní hranice, a to do Německa, tak zjistíme, že zde absentuje a je přímo nepřipustný fyzický trest na dětech. Ve výchově se zde prosazuje především důslednost. (Průcha, 2010)

Stejně tak i nám naše společnost určuje étos, vztahující se k zakládání a řízení rodiny. Jedná se o určité hodnotové konfigurace, které se však vývojem společnosti neustále měnily a mění. Do popředí zájmu nám vždy přicházeli autoři různorodých příruček, vztahujících se k zakládání a vedení rodin dle časové osy. Prosazovali se psychologové, lékaři, své neodmyslitelné místo v druhé polovině 19. století zaujímali i například duchovní. Stěžejní význam zde představovaly mravní zásady. Vyzvedávala se takzvaná rodinná hierarchie, v níž mělo být dítě vedeno ke kázni a poslušnosti. Rodičům děti vykaly; rodič, především otec, měl pro své dítě představovat přímého nadřízeného a projevy jakékoliv rozmařilosti byly nežádoucí. K postupnému rozvolňování patriarchálního uspořádání ve společnosti došlo na základě měnícího se postavení žen. Na začátku 20. století se tak rodičům doporučuje umírněnější výchova. Kázeň nevynucovat silou, ale naopak podporovat pozitivní aspekty dítěte. V potaz tedy přicházelo nejen omezení násilí na dětech, ale i despotického přístupu k nim. V této době se za ideál výchovy považoval rozumný a uměřený přístup. Přehnaná láska však nebyla rovněž žádoucí a doporučována. (Matoušek, 2003)

Za zmínku nám dále určitě stojí i prosazování hledisek po stránce zdravotnické, které přichází po roce 1918, v čase modernizace české pedagogiky. V tomto období se prosazuje již Platónem zmiňovaný a nám dobře známý filosofický pojem tabula rasa, kdy dítě představuje tzv. nepopsaný list. Věří se, že výchovným působením lze dítě přetvořit podle obrazu svého. Do popředí se tak dostává pravidelnost, řád, důslednost a také klid. Skutečná mateřská a rodičovská láska k dětem přichází až v padesátých letech dvacátého století. Rodičům se doporučuje vytvářet harmonické a podporující prostředí. Dítě má mít dostatek prostoru k poznávání světa a experimentování. Důležitost je kladena na vzájemně pozitivní vztah rodiče a dítěte. Do popředí se tak dostávají city a jejich vzájemná interakce (Matoušek, 2023).

Dochází k uvědomění, že právě rodina má pro dítě podstatný a určující význam. *„Dítě se do ní rodí, dostává od ní či přesněji od svých rodičů genetickou výbavu, má rozhodující vliv na celkový rozvoj jeho osobnosti, zvláště v nejranějším období jeho dětství, a to jak v oblasti tělesné, duševní tak i sociální.“* (Dunovský a Kovařík, 1999, s. 99)

Vzhledem k tématu naší práce považujeme za nutné zmínit i to, že pro dítě může znamenat rodina i například jen jedna jemu blízká osoba, či vícero osob. Dítě nepovažuje za tolik podstatné, zda je tou osobou biologický rodič, ale to, s jakou mateřskou láskou k němu přistupuje. (Matějček, 1994)

Rodina tak po celou historii procházela neustálými změnami, a to jak ve své velikosti, tak i významu ve společnosti. Aby rodina byla s to uspokojovat potřeby každého svého člena a zároveň požadavky společnosti, musí být schopna plnit i určité úlohy a funkce.

1.2 Základní funkce rodiny

Mezi základní funkce rodiny řadíme funkce reprodukční, ekonomické, emocionální a výchovné. Rodina by rovněž měla být schopna vytvářet pozitivní emocionální hodnotové prostředí, formovat a podporovat interpersonální vztahy mezi lidmi, poskytovat základy etického vzorce a v neposlední řadě podporovat zdravý životní styl. (Průcha et al., 2013)

V posledním desetiletí bylo psychologickými studiemi prokázáno, že socializační vývoj dítěte je do značné míry ovlivněn a předurčen osobnostními rysy a dispozicemi jeho rodičů, které byly přítomny ještě v době před jeho narozením. Jedná se především o tzv. rodičovské postoje a přístupy jeho prvních pečovatелů, které určují míru emocionálního přijetí, na což bezprostředně navazuje i jeho sociální postavení v primární sociální skupině. Tyto rodičovské postoje se formují během komplexního vývojového procesu, který začíná

již v raném dětství rodičů a pokračuje až do doby, kdy sami dosáhnou dospělosti. (Matějček, 1999)

Psycholog Zdeněk Matějček ve své knize *Rodiče a děti* uvádí mezi nejpodstatnější funkce rodiny vytvoření citového zázemí pro všechny své členy a přípravu dětí do života ve společnosti. Tyto funkce však bývají často ohroženy nedostatkem času, zvláště u osamocených rodičů. Takový rodič může být natolik zaneprázdněn svou prací a povinnostmi spojenými s chodem domácnosti, že mu čas, který by mohl věnovat dítěti, již žádný nezbyvá. Nutně to však neznamená, že by nebyl schopný dítěti poskytnout láskyplnou a mateřskou péči, ale zpravidla potřebuje větší podporu. Podpora v takových případech může přicházet i zvenčí a být jak finančního charakteru, tak i nefinančního ve formě sociálních služeb. (Matoušek et al., 2005)

Plnění socializačních rolí a funkcí v rámci rodiny představuje nedílnou součást procesu socializace nového člověka, tj. začleňování nového jedince do společnosti. Následně si tedy blíže popíšeme základní a nezastupitelné funkce rodiny a jejich význam.

1.2.1 Biologicko – reprodukční

Biologicko – reprodukční funkce zabezpečuje a udržuje život početím a porozením. Zajišťuje potomstvo a je pro zachování života na zemi funkcí nepostradatelnou. „*Životní běh člověka nezačíná až jeho narozením, porod je jen jedním – i když velmi významným – časovým bodem v průběhu vývoje. Proto také v některých kulturách bylo stáří člověka počítáno od předpokládaného data početí.*“ (Langmeier a Krejčířová, 2006, s. 23)

V dřívějších dobách častěji než dnes docházelo k neplánovaným početím a následně těhotenstvím. Obrat nastal až v polovině 20. století, kdy se do popředí dostala hormonální antikoncepce. Díky hormonální antikoncepci si žena a muž mohli nejen radostně užívat sexuální aktivity, ale i vědomě naplánovat a počít svého potomka. Vznikem nového života, tak vztah muže a ženy dostává další smysl. (Dunovský, 1999)

Když bychom vzali v potaz sociodemografické hledisko, tak právě zvyšující se vzdělanost a zaměstnanost u žen hraje rovněž velkou roli v plánovaném rodičovství. Ne vždy však ženy ve svém životě staví na první místo právě mateřství. Dnes již není na ženy, které neplánují děti nahlíženo tak negativně, jako tomu bylo v minulosti, kdy se taková žena považovala za citově chladnou a sobeckou. Častokrát své mateřství ženy odkládají i z důvodu profesní kariéry, aniž by si to samy uvědomovaly. Do centra pozornosti tak následně může

přicházet psychologický aspekt, kdy se žena rozhoduje, zda a kdy děti mít bude. Počít dítě a následně rodičovství sebou přináší nejen radosti, ale i určité oběti. (Sobotková, 2007)

1.2.2 Ekonomicko – zabezpečovací funkce

Rodina zastává další též podstatnou funkci a to ekonomicko-zabezpečovací. Tato funkce uspokojuje základní potřeby členů v domácnosti. Jedná se především o potřeby materiální a existenční. Mezi ně můžeme zařadit výživu, oblečení, bydlení, náklady spojené se zařízením domácnosti, výdaje za studium apod. Rodina často tuto funkci plní nejen ve své nukleární rodině, která se zpravidla skládá s muže, ženy a jejich potomka, ale i v širším okruhu příbuzenských vztahů, jakými jsou například rodiče, sourozenci apod. Může se jednat o výpomoc při nečekaných událostech, například rodinné tragédie, ale i rodinné investiční záměry. Potřeba a spotřeba rodin, jak z hlediska materiálních, tak nemateriálních statků, se tak promítá v ekonomice celé společnosti. Rodina je nejen spotřebitelem, ale i producentem a rovněž plátcem daní. (Reichel, 2008)

Převážná část obyvatel České republiky se domnívá, že se pohybuje ve střední životní úrovni. Vlastní byt, auto, může si koupit dostatek jídla či dopřát příležitostnou dovolenou. Zároveň tak nemalé množství lidí má potřebu vyšší životní úrovně a trpí tak pocitem nedostatku. Opakem těchto lidí jsou naopak ti, kteří jsou více spjatí s přírodou a po materiálním luxusu netouží. (Kowalská, 2014)

Zabezpečovací funkce se však nevtahuje pouze na oblast materiální, ale i sociální a duševní. Měla by tak svým členům poskytovat určitou životní jistotu. (Dunovský, 1999)

1.2.3 Funkce emocionální

Neodmyslitelnou a zcela zásadní a významnou funkci v rodině zastupuje funkce emocionální. Na afektivní projev, a to především emoce, bylo v novověké filozofii nahlíženo negativně. Jednalo se o rušivou sílu, která byla v rozporu s rozumem. Do popředí se tak dostávaly ctnosti, jakými byl um sebeovládání a neprojeování emocí. V posledních desetiletích, především zásluhou psychologie jako nové vědy, však chápeme, že právě emoce jsou pro člověka ve vývoji stejně tak důležité. (Poláčková Šolcová, 2018)

Emocionalita je tedy považována za největší soudružnost rodiny. Je vázána na zralého člověka, pro kterého je citový vztah důležitým faktorem, zejména v době tolik působícího tlaku zvenčí a zvyšujícího se počtu labilních rodin. Je stejně tak důležitá jak pro dospělé, tak i pro dítě. (Dunovský, 1999)

Rovněž si musíme uvědomit, že emocionální vztah dítěte k rodičům, a to předně k jeho matce, se počíná již v období prenatalním. Lidský plod je schopen ve svém rudimentárním vývoji nejen slyšet, ale i vnímat pocity své matky. Je schopné rozpoznat jak stresové podněty, tak i ty radostné. Jeho první pocity formují i to, zdali je v radosti očekávanou bytostí či naopak. Bude-li se i po příchodu na svět vnímat radostně, a ve své podstatě tak i jednat, či se z něj naopak stane bytost, byť i jen zčásti úzkostná. Je důležité si i tyto faktory uvědomit a byly intuitivně známé již našim prababičkám, které tak těhotné matky varovaly před možným stresem. (Matějček, 2013)

1.2.4 Funkce socializačně – výchovná

Lze dítě považovat za nepopsaný list a stává se jen výsledkem prožitých událostí? Nebo má naopak dědičnost zcela zásadní vliv na jeho osobnost? Těmito otázkami se v minulosti zabývali jak behaviorální vědci, kteří se přikláněli k plasticitě lidského chování, tak sociologové, kteří byli přesvědčení, že převážná část lidského chování je naučená. V současnosti převládá přesvědčení, že oba faktory spolu korelují a lidský organismus je komplexem obou těchto faktorů. Tím, co bychom mohli přisuzovat dědičnosti, jsou například fyzické tělesné parametry. Zároveň si musíme být vědomi, že i špatné stravovací návyky mohou tyto parametry ovlivnit. Když se zaměříme na osobnost člověka a jeho specifické rysy, tak zjistíme, že jsou dědičností rovněž zřetelně ovlivněny.

Další faktor, který nám zde bude vstupovat, bude opět prostředí. Pokud bychom se vrátili až na samotný začátek vývoje dítěte, tak si musíme uvědomit, že se dítě bezprostředně po narození stává objektem sociálních vlivů. Tato prvotní etapa socializace je jak pro dítě, tak i pro matku stěžejní a sjednocuje jejich vzájemný vztah. Výše jsme si uvedli důležitost prostředí a okolních vlivů na vývoj dítěte. Právě jeho primární zkušenost hluboce ovlivní rozvoj jeho potencionální osobnosti a intelektu. Dítě se stane deprimovaným, pokud bude vyrůstat v nepodmětném prostředí, bude neustále zanedbáváno či s ním bude špatně zacházeno. Namísto rozvíjení jeho intelektu a optimismu se z něj může stát neurotický nevzdělanec. Zásadní vliv na zdravý socializační proces dítěte bude mít vliv pečující člověk, který bude schopný nejen podporovat jeho intelekt, ale i vytvářet vzájemné, často až bláznivé společné aktivity. Samozřejmě nemůžeme i opomenout potřebu veřejné ochrany, která vytváří podpory a příležitosti pro samotné rodičovství. (Jedlička, 2015)

1.3 Typy rodin dle naplňování jejich funkcí

V předchozí kapitole jsme se věnovali základním funkcím, které vedou k uspokojování potřeb každého jedince v rodině. V této kapitole si blíže definujeme typy rodin dle naplňování těchto funkcí, které mají zásadní vliv na stabilitu prostředí.

Žádné dítě, které přichází na tento svět, se nerodí do stejných podmínek, i když má totožné rodiče. Vliv na jeho vývoj má již samotné početí, těhotenství a porod. To, zda dítě bylo počato v radostném očekávání či naopak z hlediska rodičů v nepravou dobu. Může se stát symbolem štěstí či naopak břemena. Dále zda jeho rodiče žijí v harmonickém vztahu, nebo se naopak potýkají s mnoha problémy. Příchod prvorozeného dítěte je předně velkou zatěžkávací zkouškou každého rodiče. (Satir, 1994)

„Znalost rodiny dítěte, jejich vztahů uvnitř i vně, zvláště pak ve vztahu k její normě i k jejím případným poruchám je nezbytnou součástí posouzení celkového stavu a vývoje dítěte i řešení jeho případné problematiky.“ (Dunovský, 1999, s. 101)

Jedním z pracovníků péče o dítě je dětský lékař, který je schopen zhodnotit, v jaké míře rodina uspokojuje základní potřeby dítěte. Musí být schopen posoudit případné problémy rodiny ve vztahu k dítěti. Či situaci, kdy v rodině dochází k nedostatečnému plnění základních funkcí daných společenskou normou.

Klasifikace členění poruch rodiny však nemají zcela jasnou a ucelenou podobu. Požadavky a očekávání se mění nejen z časového hlediska, ale i z hlediska počtu členů v dané rodině. Každá rodina rovněž prochází i svou příznačnou vývojovou fází. Rozdílnost můžeme nalézt například i v jejím obsahu.

Dalším významným faktorem při posuzování funkčnosti rodiny je etnická příslušnost. Například romské etnikum nemá zcela shodné normy jako majoritní společnost v ČR. Výchova romských dětí je volnější a děti se více začleňují do aktivit dospělých. Na vzdělání není kladen takový důraz, jako tomu je u většinové společnosti. Nelze tedy uplatnit absolutní kritéria, která by vymezovala nevhodnost výchovy. (Matoušek et al., 2005)

„Velkým problémem tradiční sociální práce je nereflektované promítání osobních norem a norem pracovníkových referenčních skupin do profesionálního hodnocení rodiny.“ (Matoušek a Pazlarová, 2014, s. 20)

Sociální pracovníci sami takové situace označují jako „posuzování srdcem.“ Sociální práce je zaměřena na posouzení všech norem, které jsou v daném případě aktuální, a na vyvození dalšího postupu, vedoucího k vyřešení případu. Důležitým faktorem je skutečná

vnímavost a kategorizace rodin na rodinu, která potřebuje pomoc, či naopak na tu, které již pomoci nelze vzhledem k její afunkčnosti. (Matoušek a Pazlarová 2014)

1.3.1 Funkční rodina

Když bychom nahlédli do naší historie, začíná se důležitost harmonické a funkční rodiny objevovat v odborných příručkách okolo roku 1950. Rodičům je zdůrazňována mateřská a rodičovská láska. Do popředí se klade důraz na pozornost a shovívavost vůči dítěti. Dítě má být schopno navázat s rodiči dobrý vztah a tím spoluvytvářet harmonické prostředí celé rodiny. Rodina by měla každému svému členu poskytovat oporu a zároveň podporovat jeho svobodné jednání k budování jeho vlastní osobní identity (Matoušek, 2003). Funkční rodina by měla plnit v základní míře požadavky dané společenskou normou, ale především zastupovat všechny své funkce i směrem ke svým potomkům. Měla by jim být schopna zajistit potřebnou péči, výchovu, stabilní prostředí a emocionální naplnění. Funkční, či jinak termínována zdravá rodina, by v sobě měla nést prvek sounáležitosti a spolupracovat se všemi svými členy. Měla by rovněž udržovat pozitivní emoční vztahy, na základě kterých, by si budovala sociální oporu a životní jistoty. Dbát na otevřenou a srozumitelnou komunikaci a respektovat své všechny členy. Respektovat dynamiku vztahů, které vyplývají z přirozeného vývoje dětí a schopna řešit a překonávat konfliktní situace. (Břicháček, 1999)

1.3.2 Problémová rodina

Problémovou rodinu můžeme z pohledu opakovaného zásahu profesionálů v pomáhajících profesích nazývat též rodinou mnohoproblémovou. V současné literatuře ji označujeme jako rodinu se zvláštními potřebami. Taková rodina má často potíže ve více oblastech svého fungování. Často se potýká s konflikty se zákonem, finančními problémy, s nedostatečnou výchovou dětí, nemocemi apod. Nepříznivé situace v takových rodinách mají často dopad na všechny její členy. (Matoušek a Pazlarová, 2014)

Zpravidla je rodina schopna své problémy řešit sama, popřípadě za odborné pomoci zvenčí. Pro pomáhající pracovníky taková rodina představuje zvýšenou pozornost a dohled nad výchovou dětí. Dispensární odbornou soustavnou péči provádí dětský lékař. (Dunovský, 1999)

Rodiče si primárně nejsou schopni uvědomit své nevhodné chování vůči dětem. Ve vztahu k dětem může vznikat dojem absence emocí a fyzického oddělení. Jedním

ze stresorů, který celou situaci posiluje, může být chudoba a sociální izolace od společnosti. (Matoušek et al., 2005)

1.3.3 Dysfunkční rodina

Pod pojmem dysfunkční rodina si můžeme představit rodinu, která dostatečně neplní některou, či všechny výše popsané funkce. Obecně můžeme dysfunkční rodinu popsat i tak, že některý její člen či členové selhali v plnění všech zásadních rodinných funkcí. Pojmy dysfunkčních rodin se nám však často překrývají a nevyjadřují zpravidla skutečnou závažnost. „*Vlastní definice poruch rodiny je dosud velmi nepřesná, je vyjadřována nejrůznějšími pojmy jako narušená či rozvrácená rodina, neúplná rodina, nefunkční rodina, hostilní rodina, nepřizpůsobená, asociální apod.*“ (Dunovský, 1999, s. 101)

Za dysfunkční rodinu můžeme v některých případech označovat i rodinu klinickou. Takové rodině se musí dostávat odborné péče, právě kvůli vykazujícím problémům. Vývoj dítěte v dysfunkčních rodinách je ohrožen a rodina není s to problém zvládnout. Například se může jednat o rodinu alkoholiků, drogově závislých či patologických hráčů. Může jít i o případ vícegeneračního soužití rodin v malém bytě. (Sobotková, 2007)

Rodina se často potýká s psychickými problémy a navazujícími negativními emočními projevy. Nejsou zde dány jasné kompetence rolí a členové běžné rutinní záležitosti domácnosti zdolávají s obtížemi. Deklarují se zde požadavky, na které nikdo nebere ohled. Komunikace je zde nejasná, neefektivní, s velkou mírou protimluvy či až agresivního vyjadřování, která nehledá řešení, ale drží se tzv. zaběhnutých kolejí. Často se stává, že se při komunikaci s touto rodinou setkáme s typickými sekvencemi proslov – mlčení – proslov – mlčení. Proslovy jsou jako monolog. Komunikační aktivita je nízká, ale zároveň se v rodině může vyskytovat člen, který přejímá roli mluvčího a zároveň stráží pravidla rodiny. (Matoušek, 2003)

Děti, které vyrůstají v maladaptivních podmínkách, bývají ve svém vývoji ohrožené a narůstá tím jejich sociální selhání i v dospělosti. Děti se zpravidla dle závažnosti takové rodině neodjímají, ale jsou zde nutná pomocná odborná opatření zvenčí. (Dunovský, 1999)

1.3.4 Afunkční rodina

V afunkčních rodinách jsou problémy natolik tak závažné, že rodina nejen že neplní základní své funkce, ale samotné dítě ohrožuje v jeho existenci. Zpravidla se jedná o rodiny sociálně slabé, s absencí pocitu zodpovědnosti, či rodiče, kteří se o své děti nechtějí, nemohou

či neumějí postarat. Častokrát však jedná o rodiče, kteří své děti týrají a zneužívají. V případech týraného a zanedbávaného dítěte není již náprava možná a ohrožené dítě je nutné odebrat. (Dunovský, 1999)

„V právní verzi podle zákona o rodině jde v podstatě o situace, kdy rodiče zneužívají svá práva a neplní povinnosti k dítěti, pro což mohou být ve svých právech omezeni a v případě hrubých či závažných poruch pak dokonce jich zbaveni.“ (Dunovský, 1995, s. 59)

„Týrání a zanedbávání dítěte bývá definováno jako jakákoli interakce rodiče s dítětem nebo chybění této interakce, která dítě poškozuje vývojově, emočně nebo tělesně.“ (Matoušek, 2003, s. 111)

Společným rysem afunkčních rodin je indiferentnost k potřebám dítěte spojená s osobností rodiče. U takového rodiče dominuje rys agresivity, nezralost, snížená inteligence, psychopatie apod. Můžeme se u takového rodiče setkat i s tělesným hendikepem a odporem k vlastnímu životu. Obvykle jsou týrány děti s psychomotorickým opožděním, vrozenou vadou či se sníženým intelektem. (Matoušek, 2003)

2 POTŘEBY DÍTĚTE

Děti mají řadu specifických potřeb pro svůj správný vývoj a zdravý růst. Tyto potřeby zahrnují nejen základní fyziologické potřeby jako je dostatek výživy, tekutin a spánku, ale také celou řadu dalších důležitých oblastí. Děti potřebují pečující a láskyplné prostředí, takové, kde se cítí v bezpečí a kde mohou budovat důvěru ve svět okolo sebe. Potřebují dostatek příležitostí k hraní, učení a rozvíjení svých schopností. Důležitá je také podpora jejich emocionálního a sociálního vývoje, aby mohly navazovat zdravé vztahy. V této kapitole se zaměříme na klíčové, základní potřeby dětí. Zaměříme se na proces vytváření vztahové vazby. Vysvětlíme si rozdíly mezi bezpečnou, vyhýbavou, ambivalentní a dezorganizovanou vazbou a její možné dopady na chování a prožívání dítěte. Závěru této kapitoly jsme věnovali závažnému tématu, kterým je trauma a jeho následky, jeho vliv na dětskou psychiku a vývoj paměti. Zaměřili jsme se na možné dlouhodobé následky traumat a na jejich dopad.

2.1 Základní potřeby

Hned v úvodu této kapitoly si můžeme položit několik otázek, na které se budeme následně snažit nalézt odpovědi: *Jaké jsou vůbec základní potřeby dítěte? Jsou některé více důležité? Má každé dítě stejné požadavky na uspokojení svých potřeb? Jak se staví k uspokojování potřeb dětí jeho rodina, společnost?*

K zásadním posunům v pohledu na dítě, a vnímání dětského věku ve společnosti, došlo v průběhu 19. století, zejména pak ve 20. století. Významnou roli v definování potřeb dětí a jejich naplňování sehrál i boj proti nucené práci dětí. Úsilí o odstranění dětské práce reflektovalo požadavky na uspokojování jak obecných, tak speciálních potřeb dětí. Tyto potřeby a související nároky dětí na zdravý rozvoj a plné využití jejich schopností a potenciálu se postupně transformovaly do jejich práv, a to i na mezinárodní úrovni, což pomáhalo utvářet pravidla pro budování stále kvalitnějšího systému péče společnosti o děti. (Dunovský et al., 1999)

Máme tu však i druhou stranu důsledků uspokojování potřeb dítěte, kterou musíme brát v potaz. Právě společnost řeší problém závislosti dítěte tím, že ho začleňuje do svého systému a snaží se z něj vychovat občana k obrazu svému. Tento proces začleňování dítěte do společnosti probíhá prostřednictvím péče rodičů, učitelů a dalších osob či institucí pod větším nebo menším společenským dohledem a regulací. Přípravuje ho na budoucí pracovní uplatnění a činí z něj člena lidské komunity. Pokud výchovný a socializační proces selže, jedinec riskuje, že zůstane na okraji společnosti. (Helus, 2004)

Z hlediska antropologického, je člověk bytost, která je vybavena minimálním množstvím vrozených instinktů pro svou existenci a přežití. Pro dosažení plnohodnotného života a naplnění vlastního potenciálu se musí téměř vše naučit. Tento proces učení a získávání znalostí, dovedností a hodnot je zcela zásadním způsobem podmíněn péčí. Dítě je tak odkázáno na svou pečující osobu, která mu pomůže uspokojovat jeho potřeby, bez kterých se zkrátka neobejde. Například dítě, které nemá dostatečně zajištěné vhodné podmínky pro svůj zdravý vývoj, zažívá vícero negativních důsledků, jako například nedostatečný fyzický a biologický rozvoj, psychické strádání a emocionální deprivaci, opožděný rozvoj schopností a dovedností, absenci směřování k vlastnímu růstu, chybějící formování hodnot a postojů aj. (Helus, 2004)

2.1.1 Biologické potřeby

Základní biologickou potřebou je plnění všech požadavků na optimální výměnu látek v organismu, a to jak aktuálně, tak i v průběhu celého vývoje. Nejdůležitější biologickou potřebou je správné a dostatečné zajištění potravy, jinak řečeno zdravá výživa. V současnosti se přehodnocuje struktura výživy kojenců s důrazem na fyziologické principy, a to zejména v období kojení. Kojení, totiž dalece přesahuje pouze biologické požadavky dítěte, neboť kojením se vytváří hluboká emoční vazba mezi matkou a jejím dítětem (viz kapitola Vztahové vazby).

Mezi další biologické potřeby dítěte, zejména v raném věku, je uspokojování základních hygienických potřeb, jakými je například dostatek tepla a čistoty. Nezastupitelné místo zde zaujímá i ochrana před škodlivými vlivy okolního prostředí. Dále sem můžeme zahrnout podporu rozvoje imunitního systému, ať už přirozenou cestou nebo získanou uměle imunizací.

Významnou potřebu dítěte představuje i dostatečné množství stimulů, které rozvíjí jeho nervovou soustavu. Celková péče je ze zdravotního hlediska klíčová, protože zahrnuje komplexní přístup k udržení a zlepšení zdravotního stavu jedince. Zahrnuje jak prevenci, tak léčbu a je zajišťována společností jako právo každého jednotlivce. Tato péče je realizována prostřednictvím koordinovaných služeb společnosti, především však prostřednictvím rodiny. (Dunovský et al., 1999)

Nastávají však situace, kdy je potřeba brát ohled na finanční možnosti či kulturní tradice rodiny. Může se stát, že ani samotný rodič si není dostatečně vědom ohrožení zdraví

svého dítěte nedostatečně vyváženou stravou. Takové dítě je pak často nejen hladové, ale nemůže se dostatečně soustředit například ve škole. (Bechyňová a Konvičková, 2020)

2.1.2 Psychické potřeby

Psychické potřeby souvisí se sociálními potřebami a navazují na potřeby biologické. *„Uspokojování těchto potřeb umožňuje dítěti nejenom se přiměřeně rozvíjet v oblasti intelektu, citů a vůle, ale i v chování, interakci s okolím, chápání sebe a lidí, společenských hodnot i celého prostředí, jehož součástí, ale i samostatným plnoprávným jedincem se stává.“* (Dunovský et al., 1999, s. 50)

Celoživotní proces uspokojování psychických potřeb souvisí i s našimi duševními potřebami. Mezi duševní potřeby můžeme řadit například podnětné prostředí. Jedná se o stimulaci vjemů v pravý čas, v adekvátním množství a dostatečné kvalitě. Dítě by okolo sebe mělo mít dostatečný přísun stimulů, které budou schopné uspokojit jeho zájem. Zároveň, aby jeho svět dostal smysl a řád, musí být tyto podněty nejen postupně přijímány, ale i organizovány. Blízcí lidé v jeho světě nemění nepředvídaně svá jednání, ale rovněž z jeho života neodcházejí. Potřeba jistoty je tedy další důležitou citovou potřebou v životě dítěte. Přibližně okolo druhého a třetího roku si dítě utváří představu vlastní identity na základě vztahů s jeho okolním světem. Identitu, či jinak jeho sebevědomí se vytváří prostřednictvím interakce. Dítě si všímá reakcí svého okolí, zda jsou reakce oceňující či naopak odmítavé. Tento proces je velmi důležitý v dalších fázích jeho vývoje a souvisí se společenskými postoji a vztahy. (Dunovský et al., 1999)

Rodiče by se měli zajímat o to, co jejich dítě prožívá a trápí. Jakou má náladu, co dítě dělá šťastným či naopak čeho se obává. Rodič by měl být schopný na základě toho adekvátně reagovat, být schopný ho uklidnit či povzbudit. V přístupu ke svému dítěti zohlednit i jeho věk a dokázat mu jasně určit i například jeho hranice akceptovaného chování. (Bechyňová a Konvičková, 2020)

V neposlední řadě musíme zmínit nám všem specificky lidskou potřebu otevřené budoucnosti. I dítě má potřebu pociťovat nějakou naději ve své budoucnosti, která ho udržuje v životní aktivitě. Projekce časové perspektivy budoucnosti se s přibývajícím věkem prodlužuje a ve stáří naopak zase zkracuje. To však nemění nic na tom, že uzavřená budoucnost vede ke stagnaci, rezignaci až apatii každého jedince. (Dunovský et al., 1999)

2.1.3 Sociální potřeby

Láskyplná péče a pocit bezpečí, tak bychom mohli ve zkratce vyjádřit nejvýznamnější sociální potřeby dítěte. Tyto potřeby se nám úzce prolínají s potřebami psychickými a někteří autoři je dokonce považují za psychosociální. Leč optimální socializaci bez uspokojení základních sociálních potřeb nelze uskutečnit. Pro dítě je tedy primárně nesmírně důležité, aby bylo svými nejbližšími přijato, a to takové jaké je bez jakýchkoliv výhrad. Zajistit mu veškeré možnosti vedoucí k rozvoji jeho schopností, které mu napomohou k překonávání potenciálních překážek v jeho životě. (Dunovský et al., 1999)

Prvotní proces socializace probíhá v úzkém rodinném okruhu a označujeme ji jako fáze rodiny. Diverzifikovanější, rozšířenější zkušenost dítě získává v širším rodinném okruhu. Každý jedinec tedy zaujímá určitou roli spjatou s rozmanitými projevy chování jak k dítěti, tak k sobě vzájemně. V tomto období sociálního rozvoje hrají největší roli právě rodiče, kteří kladou na dítě své určité požadavky a zároveň mu poskytují možnost vnímat, jak na situace reagují sami. Nutno zmínit, že sociální identita dítěte neprobíhá pouze v rámci rodiny,

ale i v jiných sociálních skupinách. Nicméně pro samotné dítě je nesmírně důležité mít pocit, že někam patří, ať je to již rodina či lidé které za svou rodinu považuje. (Vágnerová, 2005)

2.1.4 Vývojové potřeby

Potřeby dítěte jsou proměnlivé v čase a zároveň závislé na jeho specifických vlastnostech. Nezbytným prvkem je především motivace, která jedince podněcuje k aktivitám, prostřednictvím kterých se učí. Vývojové potřeby mají tedy určité základní znaky. Například je zde přímá úměra řádného uspokojování základních potřeb a aktualizace potřeb nových. S přibývajícím věkem dítěte, roste i motivace k aktivitě, která plyne z vývojových potřeb. Dalším charakteristickým znakem je vyhledávání nových aktivit, které jsou pro dítě přitažlivé v tom, že prostřednictvím nich získává nové poznatky a zkušenosti. Vývojové potřeby jsou tvárné a v čase proměnlivé. (Dunovský et al., 1999)

S přibývajícím věkem tak dítě ve snaze uspokojovat své potřeby získává nové způsobilosti, a to nejen v oblastech koordinace svého těla, ale rovněž i v orientaci ve svém prostředí. Přípravuje se na vstup do školy, která mu svým prostředím umožňuje se dále rozvíjet, například v oblastech vztahů, povinností, vytrvalostí, pospolitostí, odolností atd. Rovněž často ve svém vývojovém období dítěte dochází ke střetu jeho zájmu a dítě tímto prochází krizovými obdobími, kdy naráží na nepochopení svého okolí. „*Krizová období*

nejsou vždy nutná, ale ve zvýšené míře pravděpodobná. Mezi základní kompetence vychovatele patří umět dítěti nebo dospívajícímu pomoci, aby je co nejlépe zvládal.“ (Helus, 2004, s. 167)

2.2 Potřeba vztahové vazby

Závislost dítěte na matce nekončí jeho narozením, ale naopak její následná péče a přítomnost dítěti zajišťuje fyzické i duševní přežití. V následující kapitole jsme se snažili popsat důležitost vztahové vazby mezi dítětem a jeho matkou či potažmo pečující osobou. Přes teorii Bowlbyho attachmentu jsme se dostali k významné, dodnes platné teorii citových vazeb Mary Ainsworthové, která byla dlouholetou spolupracovnicí tohoto významného anglického psychoanalytika. V závěru kapitoly jsme uvedli dva nejčastější typy projevů dětí při absenci emocionální a citové podpory.

„Teorie vztahové vazby spojuje etologické, vývojově psychologické, systemické a psychoanalytické myšlení.“ (Brisch, 2011, s. 33)

Jinak a zjednodušeně řečeno jde o provázanost emocionálního vývoje dítěte v kontextu silných vztahových vazeb vůči blízkým osobám. Primárně se u dítěte aktivuje vazební systém na matku v biologické latenci po narození. Důležitou roli zde hraje hormon oxytocin, který se tvoří nejen v průběhu těhotenství, samotného porodu, tvoření mateřského mléka, ale rovněž podporuje attachment – vzájemnou vazbu mezi matkou a dítětem. Kojenec vyžaduje matčinu blízkost obzvláště tehdy, cítí-li se ohrožený jemu neznámými pocity, stavy tělesné bolesti, či neznámými lidmi v jeho okolí. Vyhledává blízkost své matky prostřednictvím očního kontaktu a následně kontaktu tělesného. Pro dítě se vztahovou osobou může stát rovněž i otec, sourozenec, prarodič či jiná jemu důležitá osoba. Primárně je však pro něj důležité uspokojit své citové potřeby. Přemíra hýčkáni, která se střídá s naopak nedostatečnou stimulací, může u dítěte rozvinout nejistou citovou vazbu. (Brisch, 2011)

Teorii attachmentu vytvořil anglický psychoanalytik John Bowlby v 50. letech 20. století. Attachment popsal *„jako vrozený systém, který umožňuje přetrvávající spojení mezi dvěma lidmi.*“ (Winnette, 2020, s. 4)

Podle Bowlbyho attachment nevystihuje to samé co je vztah. Je pouze jeho součástí, a to ve vztahu dítěte a matky či jeho primárního pečovatele. Dítě již přichází na tento svět s motivačním systémem přežít, a právě tato motivace mu velí setrvávat v blízkosti svého pečovatele. Bowlby se domníval, že vytvoření attachmentového vztahu v raném období, ovlivňuje dítě po celý jeho život. Rovněž si byl vědom, že attachment může být projev jen

z jedné strany, a to ze strany dítěte. Příkladem mohou být děti, ke kterým se jejich primární pečovatel chová trýznivě. Hnací pud o přežití u dítěte vyvolává přichylnost k jakémukoliv, a to i ke špatné matce či primární osobě. Často lpí na takových problémových rodičích i za cenu psychického či fyzického týrání. (Winnette, 2020)

Americká psycholožka Mary Ainsworthová, spolupracovnice psychoanalytika Bowlbyho, navázala na teorii attachmentu svým výzkumem a vypracovala teorii citových vazeb mezi dětmi a jejich rodiči či blízkými osobami. Dodnes je tato teorie považována za významnou, a to především ve vývojové psychologii. Tato teorie se váže na reakci dítěte, které je krátkodobě opuštěno svou matkou. Varianty emočních vazeb Mary Ainsworthové jsou blíže definovány v knize *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. (Matoušek a Pazlarová, 2014, s. 31)

- **Typ B, jistá vazba (secure)** – podmínkou je citlivost primární pečující osoby na signály přicházející od dítěte. Dítě klíčovou osobu, když zmizí, postrádá a po jejím návratu vyhledává její blízkost, potom se brzy uklidní.
- **Typ A, nejistá vyhýbavá vazba (insecure – avoidant)** – dítě klíčovou osobu nepostrádá, když zmizí. Po jejím návratu ji ignoruje. Ta je častější u dětí, jejichž primární pečující osoba je nedostatečně citlivá na signály potřeb.
- **Typ C, nejistá ambivalentní vazba (insecure – ambivalent)** – dítě klíčovou osobu postrádá a neuklidní se po jejím návratu. Častější je u dětí, jejichž primární pečující osoba je těžko předpověditelná a také méně citlivá na signály od dítěte.
- **Typ D, nejistá dezorganizovaná vazba (insecure – disorganized)** – dítě má nekonzistentní reakci na zmizení klíčové osoby i na její návrat. Po návratu zmizelé primární pečující osoby se u něho objevuje nepřiměřené stereotypní chování nebo „zamrznutí“. Častěji je u týraných dětí.

Kritici Ainsworthové mnohdy zmiňovali své pochybnosti o validitě a celkovém vyhodnocování stylů emočních vazeb u dětí. Například nepřírozené laboratorní prostředí, ve kterém výzkum probíhal. Kritičtí byli i při výběru pečující osoby jakožto jen matky, nehledě na tom, že attachmentový styl může mít dítě s jinou osobou. Dodnes platí, že styl attachmentu lze určit primárně u dětí do dvou let. Projev attachmentového chování u starších dětí vůči svému primárnímu pečovateli pouze navazuje na jejich ranou vývojovou fázi. (Winnette, 2020)

Zásady výchovy, které se opírají o teorii attachmentu nepopírají zásady sociálního učení, ale vyzvedávají působení bezpečné emocionální vazby na výchovu dítěte a jeho vůli přijímat rodičovskou výchovnou intervenci. (Hughes, 2017)

Lze tedy bezpečně určit příčinu v chování u jedince v souvislosti s attachmentem? Pro posouzení příčiny a stanovení diagnózy závažných poruch chování existují směrodatná kritéria, která stanovuje lékař či dětský psychiatr. Pro kompletnost této kapitoly uvádíme dva typy diagnóz, které jsou částečně spojené s attachmentem. (Winnette, 2020)

- **Reaktivní attachment** – projevuje se emocionální odtážitostí vůči hlavním pečovatelům, kdy dítě vykazuje minimální pozitivní emoce a reakce vůči ostatním. Projevují se zde jednoznačné epizody podrážděnosti, smutku a strachu v průběhu obvyklých interakcí s pečovateli. Dítě nemá potřebu vyhledávat u svých pečovatelů emoční podporu ve stresových situacích. Současně se předpokládá, že dítě trpělo nedostatkem emocionální podpory, častým střídáním pečovatelů v pěstounských rodinách či ústavech ve svém raném věku. Projevy tohoto chování se u dítěte objevují před 5 rokem a přetrvávají déle než 1 rok. Nejedná se o projev poruchy autistického spektra.
- **Porucha nerozlišeného sociálního napojení** – se ze strany dítěte vyznačuje aktivním chováním k neznámým lidem a potřebou sociální interakce. Dítě často projevuje slovní nebo fyzickou náklonnost vůči cizím osobám oproti primárním pečovatelům. S neznámými osobami je ochotné i odejít. Zároveň má dítě za sebou zkušenosti s nedostatkem citové podpory, častým střídáním pečovatelů v raném věku a pobyty v ústavní péči. Projevy takového výrazného chování se u dítěte projevují rovněž před 5 rokem a trvají déle než 1 rok.

Hodnocení attachmentu je náročné, stejně jako implementace intervencí zaměřených na vazbu a způsoby, jak tyto intervence kombinovat s jinými terapeutickými cíli a metodami. U dítěte staršího 2 let již nelze přesně určit styl attachmentu, vzhledem k absenci jakékoliv vědecky ověřené metody. Zároveň si musíme uvědomit, že vývoj dítěte probíhá rychle a jeho sociální chování je nejen silně ovlivněno geny, rodičovským stylem, sociálním prostředím, statusem rodiny, ale i mnoha jinými působícími faktory. (Winnette, 2020)

2.4 Trauma a paměť

Když bychom se hlouběji zabývali možnostmi posuzování vlivu traumat a přitom se chtěli opřít o informace získané od dětí, musíme si položit otázku, do jaké míry se lze spoléhat na jejich paměť. Paměť pro nás představuje nezastupitelný nástroj adaptace v prostředí, které nás obklopuje. Každý zdravý organismus člověka v sobě nese biologický předpoklad zvládat obtížné a problémové situace, neboť hlavní jeho prioritou je přežít. Dítě na svět přichází se dvěma hlavními kompetencemi, které mu tuto prioritu pomáhají uskutečnit. První, schopnost vazby na primární pečující osobu, jsme si popsali blíže již v předchozí kapitole. Druhou kompetencí je považována schopnost adaptace dítěte na okolní prostředí, která je řízena jeho mozkiem. Mozek dítěte se nejvíce vyvíjí v raném stádiu celostního vývoje dítěte a je závislý na množství a kvalitě podnětů zvenčí. Z čehož plyne, že podněty zvenčí ovlivňují nejen jeho momentální činnost, ale i jeho dlouhodobý vývoj. V dnešní době již lze prokázat zobrazovacími metodami strukturu mozku dítěte traumatizovaného oproti dítěti bez traumat. Mozek je podobně jako svaly nejvíce stimulován v oblastech, kde je nejvíce využíván. Pro naši představu se například u přijímaného kojence v okamžiku očekávání splnění jeho potřeb aktivují jiná spojení než u dítěte, které není přijímáno a jeho křik vyvolává spíše špatné zacházení ze strany pečující osoby. Opakovaně aktivované spoje tak spouští určité projevy chování, které mohou u nezasvěcených lidí působit neadekvátně a nepochopitelně. (Matoušek a Pazlarová, 2014)

Pokud se vrátíme k otázce do jaké míry lze spoléhat a pracovat s reprodukcí paměťových stop v případech traumat u dětí, paměť rozdělujeme do kategorií dle formy ukládání informací a dle délky doby, kdy je informace uchována. Při práci s traumatem se pracuje s dlouhodobou pamětí, tu členíme na implicitní a explicitní:

Implicitní paměť nazývaná také nedeklarativní nebo procedurální paměť. Zahrnuje veškeré informace, které si neuvědomujeme vědomě, jako například naše zkušenosti a vzpomínky. Vše se ukládá do limbického systému do nevědomých částí mozku. Do těchto částí jsou uloženy i naše traumata z dětství jinak řečeno implicitní paměť je využívána od nejranějšího věku dítěte na fyziologickém podkladě a to nevědomě. Právě proto jsou tyto zkušenosti těžko dosažitelné a nelze s nimi dostatečně pracovat rozumovým procesem. Obvykle se dostávají na povrch v průběhu života jedince bez zřetelných a logických aktuálních souvislostí. (Matoušek a Pazlarová, 2014)

Explicitní paměť naopak vědomě zachycuje události a fakta. K rozvoji explicitní paměti dochází v průběhu celého vývoje dítěte. Můžeme sem zařadit například zachycování

souvislostí mezi jevy, nebo zapamatování si faktů, jakými jsou kupříkladu místa či jména osob. Jedná se o důležitý adaptační proces, který však může být i někdy na obtíž, jelikož reakce nezbytné pro přežití během traumatických událostí mohou později v životě přijít neadekvátně či nevhodně. Explicitní paměť lze lehce ovlivnit okolnostmi působícími zvnějšku, a proto se považuje za nepříliš spolehlivou. Častokrát se můžeme setkat s tím, že dítě si svou primární pečovatelskou osobu idealizuje, i za cenu velmi špatného zacházení. Co se tedy konkrétně děje v explicitní paměti s traumatizujícími událostmi? Explicitní paměť skrze svůj adaptační pochod traumatizující a nepřijatelné události vytěsňuje. Při posuzování prožitých traumat se musí tento fakt brát v potaz a ke stanovení celkového obrazu použít i jiné metody. (Matoušek a Pazlarová, 2014)

Dalším zajímavým jevem, který bychom rádi krátce zmínili v této kapitole, je takzvaný *transgenerační přenos*. Tímto termínem se označuje jev, kdy se určité traumata přenáší z generace na generaci, aniž by ji dotčený jedinec přímo zažil. U některých závažných případů, vyskytujících se v rodinách, jako je například transgenerační přenos násilí, níže uvedená autorka poukazuje na chybějící perspektivu psychologických směrů a jejich stagnaci v přístupu. Domnívá se, že právě nevyřešená traumatogenní dynamika, vytvářená traumatem v emocionálním prostředí rodiny, bude neustále hledat nové způsoby svého projevu, dokud nebude řešena. Společnost dle autorky by měla akceptovat skutečnost, že násilí a jiné závažné jevy nejsou izolovány v konkrétním čase a místě. Rovněž poukazuje na nedostatečnou hlubší rodinnou intervenci s transgeneračním přesahem. (Tóthová, 2011)

2.4 Závažnost následků traumatu

Zkušenost s traumatem pocházejícím z nedostatečné péče ze strany rodičů má převážná část dětí, které byly umístěny do pěstounské péče. Je nutné rovněž zohlednit důvody a míry špatné péče, jelikož i jejich důsledky jsou odlišné. Rodiče, kteří zanedbávají své děti v důsledku špatné sociální situace, která děti v extrémním důsledku může ohrozit na zdraví či životě, mohou i přes tento fakt cítit ke svým dětem pouto, ale nejsou zároveň schopni svou situaci změnit. Pro takové děti, které si nedokáží tento fakt dostatečně vysvětlit, představuje odebrání rodičům zásadní traumatickou zkušenost. (Pazlarová, 2020)

Významný klinický psycholog Daniel Hughes, zakladatel Dyadické vývojové psychoterapie, se ve své praxi často setkával s dětmi, kterým nedokázal pomoci. Byly to děti, které vyžadovaly zvláštní péči a pomoc, neboť si prošly traumatizujícími zkušenostmi

v důsledku ztráty rodičovské péče. Mnohé z nich trpěly následky opuštění, zanedbávání, týrání nebo zneužívání ze strany svých biologických rodičů. V důsledku těchto nepříznivých okolností se u nich často rozvíjely poruchy chování. V dané době si znovu uvědomil důležitost attachmentu a pochopil, že tyto děti mají potíže vybudovat si ke svým pěstounům důvěrný a bezpečný vztah, který by jim poskytl citovou oporu a jistotu. V průběhu následujících let tak Daniel Hughes neustále zdokonaloval svůj terapeutický přístup. Snažil se do něj integrovat práci s důsledky komplexního traumatu na vývoj dítěte a začlenit nejnovější poznatky z oblasti neurobiologie, které blíže popisují mechanismy, jimiž traumatické zkušenosti ovlivňují vývoj a fungování mozku. Ve své knize *Budování citového pouta* blíže popisuje oblasti, které jsou v důsledku prožitého traumatu ohroženy. (Hughes, 2017):

- ***Budování pevného citového pouta s důvěryhodnou pečující osobou*** – pro dítě znamená pocit bezpečí a důvěry ve společnosti svých blízkých. V takovém vztahu nachází potěšení z oboustranné interakce a je připraveno se učit novým věcem. V situacích, kdy naopak dítě zažije komplexní trauma v důsledku závažného narušení vztahu s primární pečující osobou, dochází k poškození schopnosti vytvářet bezpečnou citovou vazbu, která se může u dítěte projevit neschopností zvládat stresové situace.
- ***Somatické problémy*** – jsou dovednosti rozpoznávat a regulovat fyziologické projevy. U dětí, které si ve svém vývoji prožijí traumata, mohou tyto dovednosti chybět. Takový jedinec může mít potíž rozpoznat a dostatečně regulovat své základní potřeby.
- ***Emoční problémy*** – neboli potíže při zpracování duševní rovnováhy. Řadíme sem schopnosti přiměřeně regulovat a projevovat pozitivní i negativní vjemy. Traumatizované dítě je více afektované, zoufalé, či prožívá nadměrné úzkosti.
- ***Disociace*** – spočívá v odloučení od reálného života, bytí plně v přítomnosti. Schopnost uvědomovat si své pocity i za přítomnosti stresujících okolností či osob.
- ***Poruchy chování*** – se u traumatizovaného dítěte projevují impulzivním a kompulzivním chováním. Takový jedinec není schopný se dostatečně soustředit a ovládat.
- ***Poruchy učení*** – se projevují v oblastech kognitivních a jazykových. Tyto dovednosti jsou vývojovým traumatem ohroženy. Nejčastěji se jedná o zpracování a integraci smyslových podnětů, porozumění mluvené řeči a rozsah slovní zásoby, schopnost vnímat a logicky uvažovat.
- ***Sebepojetí*** – neboli představa o sobě jakožto osobnosti zasluhující bezpodmínečné přijetí a lásku. Traumatizované dítě se však vnímá negativně a roztříštěně.

Špatné zacházení s dítětem často vede k trvalým pocitům nízkého sebevědomí, úzkosti a nedostatečnosti. Dítě se dostává do konfliktu mezi svou potřebou mít vedle sebe oporu v dospělém a potřebou se bránit vůči jeho destruktivnímu projevu; k tomu často používá různé obranné mechanismy. Pro zdravý vývoj dítěte je klíčové, aby mělo pocit, že má kladný vliv na lidi, kteří jsou v jeho životě nejvýznamnější – tedy na své pečující osoby. (Hughes, 2017)

Závažnost následku traumatu v dětství je prokazatelně kumulativní, čím více si dítě prošlo negativními zkušenostmi, tím více má v dospělosti zdravotních a sociálních problémů. Často se takový člověk potýká s alkoholismem, užíváním drog, depresí, násilným chováním apod. (Matoušek, 2020)

3 NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE

Obecně bychom mohli tvrdit, že pro dítě je nejideálnější vyrůstat v prostředí jeho vlastní rodiny. Z předchozích kapitol však již víme, že biologická rodina se ne vždy může rovnat ideálnímu prostředí. Pro dítě je tedy stěžejní především rodičovství psychologické, které je postaveno na citovém přijetí. Zcela logicky nám tedy vyplývá, že ideální rodičovství bude nejen to reprodukční biologické, ale rodičovství psychologické. Jsou však případy, kdy dochází k absenci citového přijetí dítěte a biologičtí rodiče své dítě nedovedou přijmout. (Matějček, 2015)

V následující kapitole se zaměříme na různé typy náhradní rodinné péče, jako je adopce, pěstounská péče, poručenství a další. Blíže si popíšeme možnosti náhradní rodinné péče, jejíž cílem by mělo být především poskytování stabilního a láskyplného rodinného prostředí pro děti, které nemohou vyrůstat se svými biologickými rodiči. Dotkneme se i citlivého tématu s tímto souvisejícím, a to je motivace žadatelů o přijetí dítěte do péče. Na samotný úvod pro zajímavost a kompletnost tohoto tématu, jsme se však rozhodli zařadit i něco málo z historie náhradní rodinné péče, která se vyvíjela souběžně s vývojem společnosti a postoji k dětem a péči o ně.

3.1 Stručný vývoj náhradní rodinné péče

Nahlédnout do historie péče o nechtěné děti je jako nahlédnout do odrazu zrcadla životů dávných kultur či politických dějů. Můžeme se zde setkat s mnoha paradoxy v myšlení našich předků. Například již staří Egypťané život svých dětí radikálně ochraňovali, zatímco děti Izraelitů, z důvodu utiskování, děti vrhali do řeky. Ve starověké Spartě o osudu dítěte rozhodovala rada starších. Rada primárně posuzovala jeho zdravotní stav. V případě, že dítě nebylo dostatečně zdravo, bylo svrženo do propasti. V Thébách oproti Spartě bylo zakázané usmrtit či pohodit dítě. Nechtěné dítě tak mohl jeho otec levně prodat zájemcům. V Římě zase osud narozeného dítěte zpečetilo rozhodnutí jeho otce, kdy měl otec svrchované právo rozhodnout, zda bude dítě přijato a vychováno či odvrhnuo a zemře. (Gabriel a Novák, 2008)

Jedna z forem odložení dětí probíhala také tak, že dítě bylo odloženo do hliněné nádoby a spolu s ním i další cennosti či peníze. Rozhodnutí dalšího osudu dítěte měl již v rukách jeho případný nálezce. Ten si mohl ponechat jak opuštěné dítě, tak přiložené cennosti. Zdali dítě nechal dále žít, bylo čistě na jeho rozhodnutí. (Bubleová, 2004)

Když bychom se zpětně v čase dostali k takovým velikánům, jakými byli Platon, Sokrates či Aristoteles, tedy takovým, kteří se stali symboly klasické vzdělanosti a umění, a těm, kteří ve svých dílech oslavovali rodičovskou lásku, může být pro nás nepochopitelným paradoxem to, že proti odkládání dětí nijak neprotestovali.

Proti krutému zacházení a prodávání dětí se postavil v roce 312 císař Konstantin, který v dobrém úmyslu na své náklady zařídil péči a výchovu opuštěných dětí prostřednictvím úřadů. Po určité době však již nebylo v jeho silách dobrý úmysl nadále finančně podporovat a další péče o opuštěné děti byla předána do rukou spoluobčanů. Lidé však takové dítě brzy pojali za svého otroka.

O mnoho let později, v 9. Století, se o osudy tzv. nechtěňátek začala zajímat církev, která se opuštěných dětí ujímala se snahou vychovat z nich řádného a svobodného člověka. Avšak ani tento krok nebyl pro nechtěné děti spásou. Děti často psychicky strádaly a v důsledku nevyhovující výživy, nedostatečné hygieny a následným nemocem většina umírala.

V 16. století byl na našem území místními Italy založen tzv. Vlašský špitál, první instituce, která pečovala o tyto opuštěné děti. Instituce se však potýkala s nemalými finančními problémy a stala se tak zcela závislou na dobročinnosti lidí. (Gabriel a Novák, 2008)

Až v roce 1762 Marie Terezie prostřednictvím dekretu zřídila instituci státní. Ona, a později její syn panovník Josef II., zastávali názor kolektivní výchovy opuštěných dětí v ústavech. Sirotčinec byl dotován příspěvky z města a příjmů ze zastavárny. Přibližně o století později bylo v Čechách zřízeno již přes dvacet dalších institucí, a to jak státních, tak soukromých. Bohužel ani tento záměr nesnížil vysokou úmrtnost dětí, která byla například v roce 1858 50%, a o čtyři roky později dokonce 66%. Vystala otázka, jak tuto situaci řešit, a to především humánnějším a zároveň levnějším způsobem. V úvahu přicházela venkovská péče, která se obsahově přibližovala dnešní nám známé pěstounské péči. Venkovská péče byla ustanovena vládním dekretem z 18. 9. 1788, kdy se upustilo od kolektivního zaopatření sirotků. Starat se o tyto děti bylo umožněno pěstounům, kteří se museli držet pevně stanovených zásad: „*Nalezenci vydávají se pěstounkám vdaným nebo ovdovělým do péče za plat každého všedního dne v zemském nalezinci. Pěstounky, dostavtež se osobně od 8. do 9. hodiny ranní do správní kanceláře nalezince opatřeny čistou a dostatečně velkou dětskou peřinkou a vlněným šátkem.*“ (Gabriel a Novák, 2008, s. 14)

V této době bylo pěstounství umožněno pouze způsobilým rodinám a potažmo se prokazovala i způsobilost pěstounky ke kojení. Tyto fakta ověřoval lékař

oproti způsobilosti mravní, kterou ověřoval farní a obecní úřad. Předpis uváděl že: „*Převzaté dítě povinni jsou pěstounové ošetřovati s takovou oddaností, svědomitostí a péčí jako by jich vlastním dítětem bylo.*“ (Gabriel a Novák, 2008, s. 14)

Na jedné straně se sice dbalo na to, aby rodina měla i jiné příjmy než ty přijaté za péči svěřeného dítěte, ale na straně druhé byly pěstouny převážně chudé ženy, pro které byly tyto příjmy lákavé. S dovršením šestého roku však byla úplata za péči dítěte ukončena a pěstouni tak měli možnost dítě vrátit zpět do nalezince a vzít si jiné. Situace těchto odložených dětí byla tak závislá na dobročinnosti církevních úřadů.

V roce 1901 vychází na základě zásahu státu Zákon o ústavní péči o mládež. Na jeho základě státní správa zřizuje v Uherském království dětské domovy, a to v Košicích a v Rimavské Sobotě. Hlavním úkolem domovů bylo vyvíjet iniciativu, aby se děti co nejdříve dostaly k pěstounům, či do osvojení. Osvojitelům bylo vypláceno výživné nejprve státem, později domovskou obcí, a to do věku patnácti let, kdy se předpokládalo, že se již bude žít samo. V opačném případě se dítě odebralo do obecního chudobince. V době první republiky se setkáváme s několika variantami pěstounské péče. První variantou byla nalezenecká pěstounská péče. Dítě tak mohlo vyrůstat u svého pěstouna do deseti let s postupným prodloužením, až do dovršení svých šestnáctin. Poté se muselo vrátit zpět do ústavní péče. Z dnešního pohledu by byla tato varianta pro dítě psychologicky problematická. Další formou péče byla tzv. pěstounská řízená, která byla dohlížena úřadem Okresní péče o mládež. Dětské kolonie byly jednou z dalších variant pěstounské péče, rovněž spravované a podporované úřadem Okresní péče o mládež. Tato péče spočívala v soužití několika rodin na jednom místě. Poslední formou pěstounské péče byla ta, která vznikala mezi příbuzenskými vztahy, a to nejčastěji prarodiči. V období druhé světové války, v Protektorátu, nebyly příhodné podmínky a čas na to, aby se děti oficiálně dostávaly do pěstounské péče. Iniciativa byla na jednotlivcích, kteří svým humánním rozhodnutím zachránit ohrožené děti riskovali svůj vlastní život. Z respektu bychom rádi v naší práci zmínili výrazně záslužné činy velkého množství zachráněných dětí, kdy například britský úředník Nikolas Winton zachránil 669 ohrožených dětí z židovských rodin na našem území převozem do rodin ve Velké Británii, či Irena Sendlerová, polská sociální pracovnice, dostala z varšavského ghetta 2500 dětí a našla pro ně pěstouny. (Gabriel a Novák, 2008)

Po válce se v roce 1945 opět úspěšně rozmáhá náhradní rodinná péče. Zájem je však spíše o dívky či děti zdravé, bezproblémové a z dobrých rodin. Paradoxně je opomíjen fakt, že právě mnoho dětí si nese svá traumata z války a spořádané rodiny zpravidla neposkytují své děti k adopci. (Gabriel a Novák, 2008)

Významným zákonem, který zavedl nám dodnes platné dva druhy osvojení na zrušitelné a nezrušitelné je zákon č. 15/1958, který ve svém obsahu předpisuje změny osvojení. V původním znění bylo cílem v osvojení nalézt svého dědice. Osvojení nebylo dovoleno nesezdanému páru či páru, které již vychovávalo vlastní dítě. Rovněž dalším kritériem, které museli osvojitelé splňovat, bylo dosažení věku čtyřiceti let. (Novotná, Průšová, 2004)

Mezi další mezník můžeme považovat rok 1949, kdy vzniká na základě Ústavy Zákon o právu rodinném, který přináší demokratickou změnu mezi rovnoprávnosti muže, ženy a nemanželského dítěte. Později je přijat zákon č. 69/1952 o sociálně právní ochraně mládeže. Tento zákon zdůrazňuje ústavní péči dítěte nad péčí v náhradních rodinách a přijímá pouze variantu adopce. Pěstounská péče se opětovně připouští až v roce 1973 zákonem č. 50/1973. (Smolíková, 2014)

K rozvoji náhradní rodinné péče dochází po roce 1989, kdy se náš stát inspiroje západními státy a jejich modely v péči o nechtěné děti. Přijímají se nové zákony, kdy ústavní výchova dává přednost náhradní rodinné péči. *„Zjistilo se nebo přesněji v zásadě potvrdilo ono langmeierovsko-matějčkovské, málem již půlstoleté, zjištění – ústavní výchova byt' dnes sebezpučenější, vedená sebevíc erudovanými osobami a sebeluxusnější co do výdajů nemůže v emocionálním a jazykovém vývoji dítěte konkurovat rodině.“* (Gabriel a Novák, 2008, s. 23)

3.2 Aktuální formy náhradní rodinné péče v naší legislativě

V předchozí kapitole jsme se dotkli tématu výchovy dětí v historickém údobí naší společnosti. I dnes, stejně jako dříve, stále existuje velké množství dětí, které vyrůstají mimo svou biologickou rodinu, ať už se jedná o rodinu elementární, nebo širší. Je zřejmé, že pro výchovu a zdravý fyzický a duševní vývoj dítěte je prostředí jeho vlastní rodiny to nejpřirozenější, samozřejmě za předpokladu funkční rodiny. (Gabriel a Novák, 2008)

Rodiče mají nejen práva, ale i povinnosti poskytnout svým dětem příznivé podmínky pro jejich vývoj. Ne vždy však tomu tak je a někteří rodiče se o své děti nechtějí či nemohou postarat. Za takových okolností, je třeba přistoupit k optimální variantě náhradní rodinné péče, kterou má ve své účinnosti Orgán sociálně – právní ochrany dětí. (MPSV, 2024)

Zákon č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku blíže specifikuje náhradní rodinnou péči v těchto formách: svěřeni dítěte do péče jiné osoby, pěstounskou péčí, pěstounskou péčí na přechodnou dobu, poručenství v osobní péči a osvojení.

Jiná forma náhradní péče než ta, která by mohla být zajištěna v příbuzenském okruhu, by měla přijít až v poslední možnosti. Přijetí dítěte do jakékoliv formy náhradní rodinné péče sebou vždy nese nezbytný předpoklad funkční rodiny. Náhradní rodič musí být schopný akceptovat dítě v jeho jedinečnosti. Dokázat přijmout jeho pohnutou osobní, často i transgenerační anamnézu. (Gabriel a Novák, 2008)

3.2.1 Svěření dítěte do péče jiné osoby

Základní obsah této formy náhradní rodinné péče je formulován občanským zákoníkem v § 953 až § 957. V případech, kdy se o dítě nemůže postarat rodič či jeho poručník, soud dítě svěří do péče pečující osoby, rozhodnutí se však musí shodovat i se zájmy dítěte. Tato forma náhradní rodinné péče je prioritní před péčí v ústavní výchově. Rodiče, není-li soudem stanoveno jinak, jsou i nadále zákonnými zástupci a odpovědnost vůči dítěti je jim ponechána.

Pečující osoba musí prokázat bydliště na území České republiky, souhlasit se svěřením dítěte do péče a především být schopna se řádně postarat o svěřené dítě. Při výchově dítěte je pečující osobě umožněno přiměřeně zastávat práva rodičů. Rozhodovat smí pouze o standardních záležitostech. Rodičům je pečující osoba povinna umožnit styk s dítětem a informovat je o podstatných záležitostech ve věcech dítěte. Soudem stanovené vyživovací povinnosti vůči dítěti má však výhradně rodič. V případě, kdy dochází k absenci plnění vyživovací povinnosti ze strany rodičů, tak tato forma náhradní rodinné péče přechází do péče pěstounské, kde již lze výživné právně vymáhat. (Zákon č. 89/2012)

Tato forma náhradní rodinné péče nesupluje péči pěstounskou, předpěstounskou a ani péči před osvojením. Při rozhodování o svěření dítěte dává soud převážně přednost žádostem osob, které jsou v příbuzenském vztahu k dítěti. (Novotný, et al., 2017)

3.2.2 Pěstounská péče

Pěstounská péče je další typ náhradní rodinné péče, který je blíže specifikován v občanském zákoníku § 958 až § 970. Do pěstounské péče může být svěřeno dítě dočasně. Zpravidla se jedná o dobu, kdy se o dítě nemůže z určitého důvodu postarat jeho rodič či poručník. Rodič posléze může žádat o opětovné navrácení dítěte do své péče. V případě, kdy nastane soulad i se zájmy dítěte, je takovému návrhu soudem vyhověno. V době svěření dítěte do náhradní pěstounské péče mají rodiče i nadále práva a povinnosti vůči svému dítěti.

Mezi taková práva patří například pravidelný styk se svým dítětem a práva na podávání informací. Mezi povinnosti vůči dítěti spadají povinnosti vyživovací.

U pěstounské péče vznikají určitá práva a povinnosti rovněž pěstounovi. Například zde vzniká právo rozhodovat o běžných záležitostech týkajících se dítěte, kupříkladu správa jako jeho jmění. Mezi povinnosti pěstouna zase patří udržovat a rozvíjet sounáležitost dítěte vůči jeho rodičům. Tyto práva však může soud na základě vážných skutečností odejmout. (Zákon č. 89/2012)

Pěstounskou péči dle vazeb dítěte rozlišujeme na zprostředkovanou a nezprostředkovanou. Zprostředkovaná péče je taková forma, kdy je prostřednictvím krajského úřadu dítě vybráno a doporučeno nejvhodnějším pěstounům. U této formy absentuje jakákoliv příbuzenská vazba. Oproti tomu nezprostředkovaná péče se provádí zpravidla v krizových situacích a dítě je svěřeno do péče svých příbuzných či blízkých osob. Obě formy jsou zatíženy stejnými povinnostmi vůči dítěti. Rozdíl však spočívá ve finanční podpoře dávek. U zprostředkované péče má pěstoun nárok na tzv. odměnu pěstouna a u péče nezprostředkované se vyplácí tzv. příspěvek při pěstounské péči, kdy je přihlíženo na skutečnosti vyživovacích povinností pěstouna. Tato forma náhradní rodinné péče vzniká na základě rozhodnutí soudu a je ukončena nejpozději v době zletilosti. V mimořádných situacích, například na žádost pěstouna, může být péče ukončena. (MPSV, 2024)

3.2.3 Pěstounská péče na přechodnou dobu

Úprava formy pěstounské péče na přechodnou dobu je ustanovena § 958 občanského zákoníku s odkazem na § 27a zákona o SPOD. Soud, na základě návrhu orgánu sociálně-právní ochrany dětí může svěřit dítě pouze osobám, které jsou v evidenci osob, a to na základě zákona o SPOD. Tyto osoby mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu v případech, kdy se o dítě nemůže ze závažných důvodů postarat rodič. Pěstounská péče na přechodnou dobu je vymezena délkou trvání maximálně jednoho roku. (MPSV, 2024)

Pěstounská péče na přechodnou dobu je někdy nazývána profesionálním pěstounstvím. Při svěřením dítěte do této péče jsou však i nadále zachovány vyživovací povinnosti ze strany biologických rodičů. Pěstoun musí být také schopný zachovat původní vztahy dítěte k jeho rodičům, umožnit jejich pravidelný vzájemný styk a rovněž počítat s možností navrácení dítěte do jejich péče. V případě souladu i se zájmy dítěte, je žádosti biologickým rodičům vyhověno. Zájemcem o pěstounství musí být osoba, která má bydliště na území

České republiky, být trestně bezúhonná a být schopna dítěti poskytnout občanské a stabilní zázemí.

(Novotný et al., 2017)

Když bychom si tedy shrnuli smysl pěstounské péče na přechodnou dobu a chtěli vystihnout to nejpodstatnější, tak by to byla především snaha pomoci dětem a jejich rodičům překlenout jejich nelehké období a usnadnit jim zvládnout stávající situaci. (Gabriel a Novák, 2008)

3.2.4 Poručenství v osobní péči

Status a úloha poručníka je podrobněji specifikován v občanském zákoníku § 928 § 942. K poručenství se přistupuje v případech, kdy ani jeden z rodičů dítěte není schopný zastávat rodičovskou odpovědnost, či jí byl zbaven. Může se jednat například o nezletilé rodiče, pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti nebo její omezení. K této formě náhradní rodinné péče se přistupuje i v případech úmrtí obou rodičů dítěte. Poručník má vůči dítěti stejná práva a povinnosti jako rodič, vyjma povinností vyživovacích, a to až na výjimky ustanovené zákonem. Soud zpravidla jmenuje poručníka takového, kterého doporučili sami rodiče. V ostatních případech soud ustanovuje příbuzné či blízké osoby dítěte nebo jeho rodiny, popřípadě jinou vhodnou osobu. Ve funkci poručníka mohou být zároveň dvě osoby, například manželé. Poručník musí být svéprávný a dostatečně schopný vykonávat tuto formu náhradní rodinné péče. Na řádné plnění této funkce pravidelně dohlíží soud, kterému je poručník povinen minimálně jednou za rok podávat zprávy o poručenci, včetně informací o hospodaření jeho majetku. Poručník i poručenec je zabezpečen zaopatřovacími dávkami pěstounské péče. V případech, kdy ještě není dítěti ustanoven poručník, vykonává tuto funkci OSPOD. Poručenství zaniká v několika případech, a to opětovným nabytím rodičovské odpovědnosti, svéprávnosti dítěte, osvojením, zproštěním funkce poručníka, odvoláním poručníka či jeho smrtí. (MPSV, 2024)

3.2.5 Osvojení

Občanský zákoník § 794 až § 845 specifikuje vztahy mezi osvojitelem a osvojencem. Osvojením vzniká vztah jako mezi rodičem a jeho dítětem a osvojitelé přijímají v plném rozsahu i stejnou odpovědnost. Na základě pravomocného rozhodnutí se osvojitel запиše do matriky namísto rodiče a osvojenec přejímá jeho příjmení. Osvojitel je povinen o této skutečnosti informovat svého osvojence, a to nejpozději před nástupem do základní školy.

Vztahy k biologické rodině zanikají. Osvojení je rovněž vyloučeno i mezi příbuznými v přímé linii. Věkový rozdíl mezi osvojitelem a osvojencem by neměl být menší než 16 let. Osvojitelem se může stát pouze svéprávná osoba, která bude schopna, osvojenci poskytnou péči dobrého rodiče. Rovněž se přihlíží k zdravotnímu stavu pečující osoby, který by neměl být v nesouladu s touto funkcí. O skutečnosti osvojení je třeba souhlasu dítěte pokud dosáhlo 12 let. Biologický rodič musí dát rovněž souhlas s osvojením a zároveň je i oprávněn ho nejpozději do třech měsíců odvolat. Ve skutečnostech zjevného nezájmu rodičů o dítě, či zbavení rodičovské odpovědnosti, rozhoduje na základě návrhu orgánu sociálně-právní ochrany dětí o dalších opatřeních soud. V případech osvojení do jiné země je nezbytný rovněž souhlas Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí. Tímto nezbytným krokem na základě Úmluvy o právech dítěte je zaručeno dítěti právo na zvláštní ochranu státem.

Osvojení, pokud nenastanou vážné k tomu důvody, nelze po uplynutí tří let zrušit. (MPSV, 2024)

3.3 Motivace žadatelů k přijetí dítěte do péče

Rozhodnutí přijmout dítě do své péče je jedním z nejdůležitějších životních kroků, který sebou nese řadu očekávání, emocí a obav. Motivace žadatelů zpravidla vycházejí nejen z jejich osobních zkušeností a hodnot, ale především životních okolností. V následující kapitole si nejdříve definujeme pojem motivace a následně si uvedeme nejčastější druhy motivací, které vedou k takovému zásadnímu kroku, jako je přijetí dítěte do péče.

„Obecně platí, že motivace je intrapsychicky probíhající proces, vycházející z nějaké potřeby a vyúsťující ve výsledný žádoucí vnitřní stav, proces, který je iniciován endogenně nebo exogenně.“ (Nakonečný, 2014, s. 15)

Lidské jednání se nám aktivuje na základě nějaké vnitřní pohnutky a tato vnitřní pohnutka vytváří motiv. Motivem může být například způsob jednání, které nám přináší uspokojení. Jinak řečeno uspokojujeme si své potřeby, které primárně vnímáme jako nedostatek. (Nakonečný, 2014)

Motivace žadatelů o přijetí dítěte do klasické pěstounské péče se obvykle liší od motivace příbuzných pečujících osob. Zatímco zpravidla bezdětné manželské páry ucházející se o pěstounskou péči procházejí důkladným procesem zahrnující rozhodování, získávání informací, odborné posouzení a přípravu, příbuzní pečující osoby, zejména prarodiče, se často stávají pečovateli náhle nebo v důsledku dlouhodobých problémů v původní rodině dítěte. Jejich rozhodnutí není výsledkem plánovaného procesu, ale poměrně

akutní reakcí na konkrétní situaci v zájmu blaha dítěte. Mezi nejčastější důvody, kdy je dítě svěřeno do péče svých příbuzných patří například úmrtí či vážná nemoc rodiče, nezralost biologické matky dítěte, sociálně patologické jevy, výkon trestu apod. (Uhlířová, et al., 2010)

Motivace pro přijetí dítěte do náhradní rodinné péče tedy mohou být různorodé, ale obecně bychom je mohli rozdělit do těchto kategorií:

- **Motivace zveřejněné** – jsou například altruistické se snahou pomoci dítěti, které to potřebuje. Dále to může být motivace k smyslu života, člověk potřebuje zaplnit prázdné místo po svých vlastních dětech.
- **Motivace neverejné** – mezi ně můžeme řadit rodinné povinnosti. Žadatel cítí nejen pocit sounáležitosti s rodinnou, ale i tlak společenského očekávání přijetí dítěte. Rovněž do neverejných motivací patří i ekonomické přilepšení.
- **Motivace skryté** – zde se můžeme setkat s motivací „vykoupení své viny.“ Kdy má člověk tendenci vnímat své selhání ve výchově vlastní dcery či syna a potřebu vše odčinit.

Dítě, které je objektem náhradní rodinné péče, bývá obvykle emocionálně i sociálně deprimované a prožívá svá traumata, je tedy více než důležité své motivace pečlivě zvážit. (Škoviera, 2007)

Ve výjimečných případech mohou být motivací k pěstounství i finanční příspěvky. Pěstouni za svou náhradní rodinnou péči pobírají dávky pěstounské péče. Jedná se o dávky státní sociální podpory, blíže ustanovené v novele zákona č. 117/1995 Sb.. Takový pěstoun má snahu převzít do své péče více dětí, což může vést k neprospěchu těchto dětí. V případech, kdy je tato motivace zřejmá, je na místě žadatele z evidence vyloučit. (Gabriel a Novák, 2008)

Situace, kdy je dítě svěřeno do péče příbuzných, s sebou vždy přináší náhlé nebo dlouhodobé psychické traumata, která zažívají obě strany – jak dítě, tak i jeho nový pečovatel. Obě strany nemají dostatek času a příležitostí, aby se na tuto zásadní životní změnu mohli náležitě připravit, srovnat ji se svými osobními potřebami a budoucími plány a postupně se s touto změnou vyrovnali a přizpůsobili jí. (Uhlířová, et al., 2010)

4 PRARODIČ A JEHO ROLE

Svěření dítěte do pěstounské péče prarodičů přináší řadu výzev. Přestože jde o příbuzenskou vazbu, prarodič se ocitá v nečekané roli rodiče, která mění rodinné vztahy. Prarodiče zpravidla nebyvají na rodičovskou roli ve svém věku připraveni a zároveň se potýkají s mnoha obavami o budoucnost dítěte. Právě osobnost prarodiče může pěstounskou péči usnadnit či zkomplikovat. Příliš autoritativní nebo rozporuplní prarodiče, tak mohou představovat budoucí riziko pro samotné vnouče. Osobnost, zkušenosti a přístup pak výrazně ovlivňují, jak tuto situaci rodina zvládne. V této kapitole jsme se snažili zaměřit na možná specifika v pěstounství ze strany prarodiče, jejich motivace, možná rizika a v neposlední řadě osobnostní předpoklady.

4.1 Osobnost prarodiče a jeho vliv na rodinu

Každý člověk má svou vlastní představu o tom, jací by prarodiče měli být. Pokud bychom chtěli odlehčit naše téma, můžeme si snadno představit babičku se šátkem na hlavě či dědečka jako bělovlasého starce s šedivými vousy. V našem povědomí je často vnímáme jako moudré, zkušené a vyrovnané osobnosti, ke kterým se často celá rodina obrací pro cenné rady. Vnoučata k nim chovají docela jiný vztah než k vlastním rodičům. Zpravidla k nim chovají úctu pro jejich starší věk, cítí se s nimi příjemně a často je vyhledávají i pro tolik potřebnou emoční podporu. Jsou tu, vždy nápomocní pro svá vnoučata v jejich častokrát nelehkých obdobích jejich vývoje. Stává se však, že i prarodiče neplní své, v rámci tradic přisuzované, role. Jsou i tací, kterým vnoučata stojí v cestě v naplňování jejich pracovních či emočních cílů, které si vytýčili. Cítí a chtějí si i nadále plně užívat svého života a vnoučata považují za překážku. Odmítají svoji novou roli a styku s vnoučetem se často vyhýbají. (Matějček a Dytrych, 1997)

V následujících bodech se nejdříve budeme věnovat pozitivním aspektům, kterými mohou prarodiče působit na svá vnoučata tak, aby byla naplněna jejich jedinečná a nezastupitelná role ve výchově dětí:

- Styk dětí s prarodiči je často jedním z prvních způsobů, jak se jejich společenský okruh rozšiřuje. Je klíčovým faktorem pro další socializaci dítěte. Dítě se tak postupně vymaňuje z úzkého kruhu rodiny a zapojuje se do širšího společenského prostoru.
- Poznáním „modelu“ starších lidí mu dovoluje vymezit se ze svazujících společenských stereotypů a více utvářet své osobní prožitky. Blízkost prarodiče ho učí poznání a toleranci individuálních potřeb starších lidí. Dítě se učí empatii, ke které je

vedeno nenásilnou formou. I když svět starších lidí zpravidla nechápe a je mu až příliš vzdálený má možnost jeho nenásilného poznání.

- Pozitivně působící prarodič vhodně působí na emocionální a intelektuální rozvoj dítěte, která je v jeho vývoji nezastupitelná. Má více času dítěti poskytnout pečující lásku, nebo ukázat více trpělivosti při zodpovídání jeho otázek, oproti, často uspěchaným, rodičům. Právě proto jsou prarodiče v paměti dospělých často nezapomenutelnými vzpomínkami, pro svůj osobitý přístup.
- Dalším přínosem je pomoc v přípravě na školu. Rodiče obvykle nemají tolik trpělivosti a času se svým dítětem dostatečně věnovat. Rovněž na své děti často kladou až příliš velké nároky a tím děti mnohdy spíše demotivují. Naopak prarodiče dokáží své vnouče nejen dostatečně povzbuzovat, ale pomáhají jim jejich nezdary emočně nést.
- V období, kdy dítě dospívá, se víceméně dostává do konfliktu a nepochopení ze strany svých rodičů. Prarodič z pozice svých zkušeností a nadhledu, tak může pomoci oběma stranám. Dítěti lépe pochopit požadavky svých rodičů a rodičům připomenout, že kdysi byli taky dětmi se svými problémy.

Prarodiče, kteří si jsou dostatečně vědomi své role, tedy pomáhají celé rodině. Jejich pozice by však až na výjimky měla být oddělena od role rodiče. (Langmeier a Krejčířová, 2006)

Jak jsme si ale uvedli již výše, ne všichni prarodiče plní v rámci tradic své očekávané role. Následně si tedy nastíníme i další možnou kategorizaci prarodičů, jak je rozděluje kniha *Radosti a strasti prarodičů, aneb když máme vnoučata*. (Matějček a Dytrych, 1997):

- **Vládci rodiny** – typ prarodičů, kteří se snaží být bezvýhradně respektováni nejen svými dětmi, ale i pochopitelně vnoučaty. Všichni je považují za autority a nesnaží se jim v ničem klást odpor. Jejich rozhodnutí a názory jsou zpravidla moudrá a zakládají se na mnohaleté zkušenosti, ale jsou učiněna autokraticky, bez možnosti dalšího názoru. Takoví prarodiče budí nejen respekt, ale i obavu z jejich případného hněvu.
- **Protektori** – neboli ochránci. Hlavním cílem těchto typů prarodičů je neustálá ochrana svých vnoučat. Již samotné narození vnoučete pro ně představuje velkou emoční událost v jejich životě. Vnouče je pro ně vším a často mají pocit, že jim jeho rodiče neposkytují tolik péče, kterou potřebují. Své vnouče nejenže stále starostlivě střeží,

ale střeží i jeho kamarády, zdali mu třeba zrovna neubližují. Neustále posuzují, co je pro ně dobré a co špatné, protože mají pocit, že to vědí nejlépe.

- **Obětavci** – takoví prarodiče jsou pro své vnoučata ochotni udělat takřka vše. Rozdat se ze svých posledních sil, úspor i svého majetku. Jejich prioritou není zasahovat do rodiny, tak jak je to zvykem u autokratických prarodičů, právě naopak, snaží se, aby se rodina, ale především jejich vnoučata měla co nejlépe. Mají však silný altruistický přístup ke svým vnoučatům i za cenu potlačování svých potřeb.
- **Žijí nový život** se svým vlastním nově narozeným dítětem. Do role prarodiče se totiž může dostat i velmi mladý rodič, který po čase zatouží počít dalšího potomka, zpravidla v dalším vztahu s novým partnerem. Takový prarodič je vystaven nezvyklé situaci, kdy na jedné straně vychovává svého potomka a na straně druhé se od něj očekává plnění prarodičovské role. V této nelehké psychické situaci takový rodič bere svou vlastní dceru či snachu jako konkurentku a má tendenci srovnávat, které dítě lépe prosperuje. Tento přístup samozřejmě dalece ovlivňuje vztah mezi všemi zúčastněnými stranami.
- **Opuštění** – a trpící prarodiče, kteří se snaží vyrovnávat s nedostatkem zájmu svých dětí a vnoučat, která se zpravidla drží vzoru chování svých rodičů. Prarodiče obvykle žijí na místě, které je více od rodiny vzdálené, což je právě ta nejčastější výmluva absence návštěv. Takový prarodič nemůže plnit svou roli a cítí se neužitečný a opuštěný. Jiného postoje se nedočká ani v případě své nemoci, kdy je umístěn do léčebného zařízení či domova důchodců.

Osobnost člověka, prarodiče, tedy závisí na jeho předchozím vývoji a schopnosti se adaptovat na svůj vyšší věk a obtíže s ním zpravidla spojené. Jedná se o souhrn duševních vlastností, které jsou v jednotě s jeho tělesným stavem a tvoří tak jeho celistvost v jeho individualitě. I když bylo empirickými studiemi prokázáno, že starší lidé, převážně muži, tíhnou spíše k i introverzi, jejich osobnostní vlastnosti jsou zachovány. (Langmeier a Krejčířová, 2006)

Mezi další aspekty, které více méně ovlivňují vztah mezi prarodičem a vnoučetem, patří hledisko zdravotní, biologické či sociální. Stejně jako rodič i prarodič je vůči svému vnoučeti ambiciózní a jde mu o určitou společenskou prestiž. V případech, kdy se narodí zdravé a krásné dítě, má takový prarodič potřebu se jím ve svém okolí pochlubit. V opačné situaci, kdy dítě do rodiny přichází se zdravotními obtížemi, například již s vrozenou vadou, může nejen rodič pociťovat velké zklamání až odpor vůči svému vlastnímu dítěti, ale rovněž

i prarodič. Takové krizové situace jsou pak velkou zkouškou nejen pro rodiče dítěte, ale i zkouškou zralosti pro roli prarodiče. (Matějček a Dytrych, 1997)

4.2 Prarodič v roli rodiče

Stát se prarodičem a milovat svá vnoučata je pro většinu lidí přirozenou a radostnou součástí života. Jak však bylo popsáno výše, někdy mohou nastat mimořádné okolnosti, kdy se prarodiče ocitnou v roli primárních pečovatelů a vychovatelů svých vnoučat. Taková situace obvykle nastává v případech, kdy biologičtí rodiče dětí nemohou z různých důvodů, kterým jsme se v naší práci již věnovali v předchozích kapitolách, zajistit řádnou péči. Pro takové rodiče často představuje převzetí rodičovské role obrovskou výzvu, na kterou nebyli připraveni a se kterou se musí vyrovnat.

Příbuzenští pěstouni často musí procházet jednou z nejnáročnějších fází již před samotným započatím pěstounské péče, a to enormnímu tlaku přijetí dítěte do péče. Často se pěstouni v této fázi setkávají s minimální podporou a nedostačujícími informacemi. Většinou totiž jiná, a mnohdy jediná možná nabízející se alternativa, je umístění dítěte do ústavního zařízení, kdy tato možnost pro prarodiče nepředstavuje skutečnou a akceptovatelnou alternativu. Pěstounská péče v příbuzenském vztahu k dítěti je obvykle označována jako příbuzenská pěstounská péče. Tato péče je zpravidla realizována prarodiči dítěte, či v menší míře jinými příbuznými, jakými jsou například tety, strýcové či starší sourozenci dítěte. V České republice je zhruba 12 000 pěstounů, z nich více než 2/3 jsou v příbuzenském vztahu k dítěti, a to převážně vztahu dítě/prarodič. Tento fakt jednoznačně vypovídá o nezastupitelnosti příbuzenských pěstounů pro celý systém náhradní rodinné péče u nás. (Moldrzyk, 2022)

Pěstounství ze strany prarodičů má pak často své specifické rysy. Prarodiče jsou motivováni touhou poskytnout svým vnoučatům stabilní a milující domov, přemíru lásky a laskavosti, která však může vyústit v další typický společný rys prarodičů, a to je nízká ochota vyhledávat, mnohdy velmi potřebnou odbornou pomoc pro svěřené dítě, nebo přijmout jako důležité zkušenosti jiných pěstounů. V porovnání s jinými „klasickými“ pěstouny prarodiče vykazují i extrémnější postoj v přístupu k biologickým rodičům dítěte. Tento postoj je způsoben příbuzenskými vztahy a jejich společnou emoční vazbou. Prarodič je nejen rodičem biologického rodiče dítěte, ale zároveň ho i supluje. V rámci extrému může také docházet ke snaze bránit synovi či dceři v jakémkoliv kontaktu s jejich vlastním dítětem, a to i za cenu absence vážné překážky na jejich straně. Dítě tak přichází o vazby se svými biologickými rodiči, které by mu mohly v jeho vývoji naopak velmi prospívat.

Druhá strana extrémního chování vůči rodičům dítěte ze strany prarodičů spočívá v nekritickém přístupu prarodičů na ovlivňování vývoje svěřeného vnučete a přehlížení negativního vlivu jejich potomka na dítě. Svě vnuče za každou cenu nutí projevat náklonnost a city vůči svému, mnohdy velmi problematickému, rodiči, i když to tak dítě samotné necítí, a tím v něm nevhodně budují pocit viny. (Gabriel, 2008)

Mezi významná témata související s pěstounskou péčí zajišťovanou příbuznými patří i otázky finančního zajištění, izolace pečovatelů od zbytku rodiny, obavy o zdraví prarodičů pečujících o dítě a mezigenerační rozdíly, které se mohou projevit obzvláště v průběhu dospívání svěřeného dítěte. (Uhlířová et al., 2010)

Navzdory složitosti příbuzenské pěstounské péče však mnoho prarodičů neváhá a obětavě přijímá roli náhradního rodiče. Pro dítě představuje příbuzenská péče velký přínos setrvání v prostředí, které dobře zná, s možností udržovat vztahy se širší rodinou a kamarády a často i nadále navštěvovat svou školu, na kterou je zvyklé. Pečující osoba díky znalosti historie dítěte může podporovat budování jeho identity a zdravých citových vazeb. (Marková, et al., 2019)

4.3 Rizika umístění dítěte do péče prarodiče

Ačkoli příbuzenská pěstounská péče přináší jisté výhody, je zároveň důležité zvážit potenciální nevýhody a identifikovat možné rizikové faktory, plynoucí z osobních dispozic pěstounů, které ovlivňují svěřené dítě. V následující kapitole se budeme blíže zabývat nevědomými reakcemi ze strany pečovatele a rizikovými faktory, které se mohou negativně promítat v této formě péče.

Často se stává, jak jsme již uvedli, že nejbližší příbuzný dítěte se stane náhradním rodičem náhle, bez možnosti adekvátní přípravy na tuto skutečnost. U takového pěstouna pak mohou nastávat nevědomé reakce. Mezi ty časté patří například:

- ***Pasivní trpění*** – pěstoun má pocit, že situaci musí „statečně vydržet.“
- ***Obětování se*** – potlačování svých vlastních potřeb ve prospěch péče o dítě.
- ***Aktivní řešení situace*** – v případech, kdy je pečovatel schopný přijmout náročnost stávající situace a je schopný spolupráce jak s OSPOD, tak i se školou s ohledem na potřeby dítěte. (Uhlířová et. al., 2010)

V metodice *Náhradní rodinné péče vykonávané příbuzným dítěte*, se můžeme setkat s dalšími rizikovými faktory plynoucími s umístěním dítěte do výchovy prarodiče. (Nadační fond J & T, 2014):

- **Opakování nevhodné péče** – častým problémem u péče ze strany příbuzných. Právě nedostatečné posouzení schopností a připravenosti příbuzných při svěřování dětí do jejich péče může v některých případech vést k přenosu nevhodných výchovných vzorců a opakování chyb z generace na generaci. Případy, kdy samotní prarodiče z nějakého důvodu zanedbávali své vlastní děti, nejsou až tak výjimečné. Často jsou takové případy v rodinách tabuizovány. Strach z opakování rizika nevhodné péče o svěřené dítě si však jsou někteří prarodiče schopni připustit. Takový vědomý prarodič je schopný aktivně spolupracovat na změnách přístupu ve výchově pravnoučete.
- **Nedostatečné výchovné schopnosti** – úzce souvisí s předchozím problémem nevhodné péče. Mezi rizikové faktory patří tedy i případy, kdy příbuzný (pečující) má vzhledem ke svému sociokulturnímu zázemí a nedostatečnému vzdělání vážné nedostatky ve výchovných kompetencích, které se promítaly do selhávání při výchově vlastních dětí, a nyní hrozí jejich přenos na svěřené děti.
- **Příbuzný v krizi** je stav, kdy se samotný prarodič v důsledku nastalé rodinné tragédie sám ocitá v situaci, kdy potřebuje odbornou pomoc; nemá tak již dostatek kapacity se naplno věnovat dítěti, které rovněž trpí ztrátou svého rodiče. Za takové rodinné tragédie se považují například náhlé úmrtí rodiče dítěte, vážná onemocnění, úrazy, závislosti na návykových látkách, násilí v rodině apod. Takový, tragédii stížený prarodič, často sám sebe obviňuje z vlastního selhání neschopnosti události zabránit.
- **Nedostatek síly a zdraví** – je dalším možným rizikovým aspektem ve výchově. Přestože mnozí prarodiče mají upřímný zájem starat se o svá vnoučata, jejich pokročilý věk či přidružené nemoci mohou negativně ovlivňovat výchovný proces a vyvolávat obavy ohledně zajištění dlouhodobé stabilní péče. Takový prarodič pak veškerou svou energii věnuje péči o děti na úkor dostatečné péče o své vlastní zdraví.
- **Narušené vztahy v širší rodině**, které se mohou vyskytnout ve dvou rovinách – první z nich zahrnuje chronicky konfliktní mezilidské vztahy v rámci rodinného systému, druhá zahrnuje novou situaci pečování o dítě s vyvoláním konfliktů a neshod mezi

členy domácnosti či blízkými osobami. Takovému dítěti jen stěží mohou být nefunkční vztahy životní oporou.

- **Vědomé zamlčování skutečností v průběhu pěstounské péče** patří mezi další závažné skutečnosti, zasahující do výchovy a vývoje vnoučete. Děti často vstupují do příbuzenské péče se závažnými traumaty z odloučení od vlastních rodičů. Tyto problémy se nerozplynou ihned po umístění k příbuznému. Naopak, v bezpečném prostředí se tyto hluboce zakořeněné obtíže mohou naplno projevit. Příbuzní pečovatelé však někdy tuto situaci bagatelizují nebo skrývají ze strachu odebrání dítěte, či z důvodu výchovného selhání.

Bezesporu je namístě nutno zmínit, že i u samotného dítěte probíhají určité reakce, spojené s novým pečovatelem-prarodičem, které mohou tuto obtížnou situaci ještě více komplikovat. (Uhlířová et al. 2010):

- **Pocit vděku**, kdy dítě pociťuje nutkání být vděčné a mít pocit, že musí nějakým způsobem splatit laskavost příbuzného, který se o něj stará.
- **Pocit úlevy**, který může u dítěte přicházet v situacích, kdy ho vlastní rodič zanedbával, týral nebo podléhal návykovým látkám.
- **Pocity viny**, který se může u dítěte objevit v souvislosti s opuštěním své rodiny. Takové dítě má tendence obviňovat sebe samo za to, že k tomu došlo.
- **Strach z nového prostředí** může u dítěte vyvolávat pocity nejistoty a obavy, že v novém prostředí nezůstane natrvalo.
- **Pocity ztráty** může dítě zažívat, obzvláště pokud jeho vlastní rodič zmizel, je nezvěstný nebo ve výkonu trestu. Tyto emoce mohou přicházet i se zpožděním.
- **Pocity zmatenosti**, kdy dezorientace až regresivní chování může nastat u dítěte při změně situace. Tato změna pro ně může být šokem, kterému nemusí rozumět, a může tak reagovat vzdorovitým až agresivním chováním vůči svým pečovatelům i vůči celé rodině.

Úroveň rodinné resilience, tedy odolnosti a schopnosti rodiny vypořádat se se zátěžovými situacemi, se tak odvíjí od vyváženosti mezi rizikovými a protektivními faktory. Rizikové faktory zahrnují závažnost stresorů, se kterými se rodina potýká, aktuální možnosti těmto stresorům účinně čelit i zranitelnost rodiny danou mezilidskými vztahy a rodinnou strukturou jako takovou.

Protektivní faktory představují zdroje, které pomáhají rodině čelit těžkostem. Patří mezi ně vnitřní zdroje, jako je soudružnost, tradice, zkušenosti a psychická odolnost jednotlivých členů rodiny, a vnější zdroje, kterými jsou sociální podpora a kulturní úroveň dané rodiny. Čím větším množstvím protektivních faktorů rodina disponuje a čím menší míru rizikových faktorů zažívá, tím vyšší je její resilience, která umožňuje překonat náročné životní situace. (Kimplová et al., 2023)

II. PRAKTICKÁ ČÁST

1 Metodologie

Praktická část diplomové práce je zaměřena na děti, které jsou vychovávány zejména prarodiči. V jejím obsahu budou uvedeny cíle diplomové práce a výzkumné otázky, na něž bude důležité nalézt pomocí vhodných metod a provedení výzkumu a analýzy odpověď. Ke všemu podstatnému je nezbytné také pracovat s vhodně zvoleným výzkumným souborem. Vše bude níže v úvodní kapitole praktické části detailně popsáno.

1.1 Cíle

Hlavním cílem diplomové práce je zjistit, jak děti vnímají to, že jsou vychovávány prarodiči, což plně koresponduje s tématem práce. Dílčím cílem je zjistit, zda se cítí nějakým způsobem znevýhodněné oproti dětem, které žijí se svými vlastními rodiči. Dále mezi dílčí cíle patří analyzovat to, v čem by děti chtěly svůj vztah s prarodiči, konkrétně v trávení volného času či přístupu ze strany prarodičů k nim, změnit.

1.2 Výzkumné otázky

Hlavní výzkumná otázka stanovená pro tuto diplomovou práci zní následovně:

- Jak děti ze svého pohledu vnímají skutečnost, že jsou vychovávány prarodiči?

Vedle hlavní otázky byly stanoveny také následující vedlejší otázky:

- Jakým aktivitám se děti společně s prarodiči věnují?
- Jaké rozdíly mezi vlastní výchovou a výchovou dětí, o které se starají vlastní rodiče, děti žijící s prarodiči vnímají?
- Jak vnímají děti svůj vztah s prarodiči a v čem by ho chtěly změnit?

1.3 Výzkumná metoda

K tomu, aby se podařilo úspěšně dosáhnout cílů práce, a také ve vztahu ke zkoumané problematice, byl zvolen kvalitativní výzkum. Za konkrétní metodu kvalitativního výzkumu jsme zvolili polostrukturovaný rozhovor. Pro provedení následné analýzy získaných dat

v rámci polostrukturovaného rozhovoru bylo jako nejvhodnější varianta vybráno otevřené kódování.

1.4 Design výzkumu

Prvním krokem, který byl pro dosažení cíle diplomové práce proveden, byl kvalitativní výzkum, prováděný metodou polostrukturovaného rozhovoru. Byli vybráni vhodní respondenti, splňující níže uvedená kritéria. Všichni z nich byli individuálně informováni před započítím rozhovoru o tom, k jakému účelu je rozhovor prováděn a také seznámeni s faktem, že se jedná o anonymní výzkum. V průběhu první poloviny roku 2024 došlo nejprve k osobnímu setkání s respondenty, aby se při poskytování informací cítili komfortně. Následně tak mohl být při další schůzce uskutečněn rozhovor. Veškeré rozhovory byly zaznamenávány na diktafon či průběžně zapisovány za účelem jejich následné analýzy prostřednictvím otevřeného kódování.

1.5 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor byl pro účely této diplomové práce vybrán pečlivě dle několika kritérií. Polostrukturovaný rozhovor bylo třeba vést s dětmi, které byly v péči jednoho či dvou prarodičů po dobu minimálně tří let. Dalším kritériem bylo to, aby se jednalo ve všech případech o děti, o které se vlastní rodiče buď nedostatečně starali, či byli z různých důvodů stíháni. Podmínkou byl tedy podobný osud všech zpovídaných dětí. Pro zajištění pestrosti respondentů, a tím i případných odpovědí, byli záměrně vybráni tři chlapci a tři dívky různého věku, v rozmezí deset až patnáct let, a to tak, aby v jednotlivých věkových kategoriích byl vždy zastoupen jeden chlapec i jedna dívka. Se všemi respondenty bylo nejprve uskutečněno setkání pro navázání vzájemné důvěry, až poté byl proveden samotný rozhovor.

1.6 Analýza dat

Získaná data na základě provedení polostrukturovaných rozhovorů byla analyzována metodou otevřeného kódování. Jedná se o techniku, která byla vyvinuta v rámci analytického aparátu zakotvené teorie. Mezi hlavní výhody otevřeného kódování se řadí především jednoduchost provedení, účinnost a také šířka škály využití napříč různými kvalitativními projekty. (Strauss a Corbinová, 1999)

Výzkumná metoda kódování se skládá z operací, díky kterým jsou získaná data rozebrána, konceptualizována a složena novým způsobem. Text je tedy nejprve rozbit na samostatné části. Tyto části jsou následně nově pojmenovány. S takto nově pojmenovanými fragmenty textu následně výzkumník pracuje. (Strauss a Corbinová, 1999)

Díky analytické metodě otevřeného kódování je výzkumník schopen objevovat nové významové jednotky. Tyto jednotky nesou informace ve vztahu k dříve stanovené výzkumné otázce. Jsou v textu vyznačeny a stručně pojmenovány. Je důležité, aby kód vyjadřoval podstatu dané jednotky. (Řiháček a Hytych, 2013)

Objevovány jsou při otevřeném kódování kódy, které jsou na základě podobnosti spojovány do obecnějších konceptů. Tyto koncepty jsou popisovány na základě vlastností a dimenzí. Vlastnost definuje to, co mají prvky společné a dimenze pojednává o vnitřní variabilitě. Aby se nejednalo o téměř nekonečný proces, je žádoucí věnovat pozornost pouze těm nejrelevantnějším prvkům, které co nejvíce reflektují zkoumanou otázku. (Čech a Hormandlová, 2020)

2 Výsledky

Vzhledem ke stanoveným cílům a výzkumným otázkám této diplomové práce byly vybrány níže uvedené kategorie, ke kterým jsme v rámci analýzy provedené metodou otevřeného kódování vybrali odpovídající vlastnosti s jednotlivými dimenzemi:

1. Osoby, s nimiž děti tráví čas
2. Aktivity vykonávané s prarodiči
3. Oblíbenost společných činností dětí a prarodičů z pohledu dětí
4. Co by děti chtěly ve svém vztahu s prarodiči jinak
5. Rozdíly mezi vnímáním vlastní výchovy a výchovou jiných dětí
6. Rady a názory prarodičů

2.1 Kategorie 1: Osoby, s nimiž děti tráví čas

VLASTNOSTI	DIMENZE
Oba prarodiče	Nikdy – zřídka – občas – často – vždy
Jeden z rodičů	Nikdy – zřídka – občas – často – vždy
Jeden z prarodičů	Nikdy – zřídka – občas – často – vždy
Oba prarodiče i oba rodiče	Nikdy – zřídka – občas – často – vždy
Jeden rodič a prarodiče	Nikdy – zřídka – občas – často – vždy
Pěstounská péče	Nikdy – zřídka – občas – často – vždy
Nikdo, čas strávený o samotě	Nikdy – zřídka – občas – často – vždy

Tabulka 1. Kategorie 1: Osoby, s nimiž děti tráví čas

První kategorie, u které bylo provedeno otevřené kódování, se týkala osob, se kterými respondenti tráví svůj čas a majících tak vliv na výchovu dítěte. Výpovědi dětí byly pestré a objevily se mezi nimi téměř všechny možné varianty, s výjimkou té, kdy by dané dítě trávilo čas jak s oběma rodiči, tak i s babičkou a dědou zároveň.

Často byla uvedena možnost trávení času s jedním z prarodičů, přičemž více než s dědečkem děti tráví čas pouze s babičkou, jak uvedl Respondent 3: „*Nejvíce času trávím s babičkou, babička se se mnou i hodně učí.*“ Respondent 4 také výslovně uvedl, že babička má na jeho výchovu největší vliv: „*Vychovává mě babička. Trávím s ní skoro všechn svůj volný čas.*“

Pouze Respondent 1 uvedl, že nejčastěji ze všech (obou rodičů i prarodičů) se mu věnuje dědeček. Nejvíce času ale tráví o samotě: „Z rodičů vidám jen mamku, ale skoro žádný čas s ní netrávím. S prarodiči jsem hodně málo, protože mají směny v práci a nemají na mě tolik času. Ale víc času trávím asi s dědou“, zněla jeho odpověď na úvod polostrukturovaného rozhovoru. Kromě něj bývá nejčastěji o samotě také Respondent 2: „Z rodičů či prarodičů jsem nejvíce s babičkou, ale ne moc. Většinu času jsem sám na svém místečku.“

Dále bylo možné zjistit, že někteří netráví čas s rodiči vůbec, protože o to ani sami nestojí. V jednom případě bylo uvedeno, že máma jezdí na návštěvy k prarodičům přibližně dvakrát do měsíce. Respondent 6 má svůj volný čas rozložen na variantu zvláště s babičkou či s tátou: „S tatškou furt někam jezdíme, třeba k jeho přítelkyni nebo na nějaký výlety. To s babičkou moc ne, no. S tatškou se bavím spíš víc jako s kamarádem než s babičkou. Děláme i srandu a tak. Kdybych měl čas strávený s babičkou a tatškou porovnat, tak je to přibližně na stejno, ale asi víc s babičkou,“ uvedl.

2.2 Kategorie 2: Aktivity vykonávané s prarodiči

VLASTNOSTI	DIMENZE
Učení a domácí úkoly	Nikdo – téměř nikdo – část z nich – mnoho z nich – všichni
Nakupování	Nikdo – téměř nikdo – část z nich – mnoho z nich – všichni
Hraní her	Nikdo – téměř nikdo – část z nich – mnoho z nich – všichni
Výlety	Nikdo – téměř nikdo – část z nich – mnoho z nich – všichni
Domácí práce	Nikdo – téměř nikdo – část z nich – mnoho z nich – všichni
Relax na zahradě	Nikdo – téměř nikdo – část z nich – mnoho z nich – všichni
Sledování filmů	Nikdo – téměř nikdo – část z nich – mnoho z nich – všichni
Povídání si	Nikdo – téměř nikdo – část z nich – mnoho z nich – všichni

Tabulka 2. Kategorie 2: Aktivity vykonávané s prarodiči

Z rozhovorů byly v rámci druhé kategorie vybrány za vlastnosti aktivity, kterými děti společně se svými prarodiči tráví svůj čas. Většina z dětí nezapomněla ve svých odpovědích zmínit, že mezi každodenní činnosti patří povídání, ale konkrétněji se nikdo z nich nevyjádřil, aby bylo možno podrobněji rozebrat obsah těchto rozhovorů mezi prarodiči a vnoučaty.

Podobné četnosti se v rámci vedených rozhovorů dostalo domácím pracím, při nichž děti pomáhají babičce či dědečkovi. Co se týče těchto aktivit, jedná se o široké spektrum. Uvedeny byly domácí práce jako sekání dřeva, pomoc při pečení či při vaření nebo také chození na nákupy a nošení nákupních tašek. S oblíbeností při pomáhání je to různé, což bude uvedeno v následující kategorii.

Část z dotázaných dětí odpověděla, že svůj společný čas s prarodiči tráví u filmů či seriálů. Jedním z nich byl i respondent 5: *„Díváme se spolu každý den na jeden seriál, takže vlastně každý den asi tak dvě hodiny, ale někdy toho mám ve škole hodně, tak to tak nejde.“* Ten samý respondent poté dodal, že sledování seriálu je nejčastější společná aktivita, kterou o víkendu doplňuje často povídání si o všedních věcech ze života vnoučete či prarodičů.

Dále děti s prarodiči vyráží na výlety či se věnují společenským hrám: *„Chodíme na výlety nebo hrajeme karty,“* uvedl respondent 1.

S polovinou respondentů se prarodiče také učí, což některá vnoučata oceňují, jako například respondent 3. Ten samý respondent uvedl, že nejvíce času tráví s prarodiči na zahradě: *„Nejčastěji opékáme na zahradě nebo chodíme ven. Taky doma uklízím nebo babičce chystám na Netflixu její oblíbený film, protože to sama neumí a filmy má ráda. Také jezdíme na výlety,“* uvedl dosti široký výčet společných aktivit, z něhož lze usoudit, že s prarodiči tráví dostatek času.

2.3 Kategorie 3: Vnímání činnosti prarodičů a společných aktivit z pohledu dětí

VLASTNOSTI	DIMENZE
Komunikace a konverzace	Příliš vážná – nudná - nedostatečná – zábavná
Práce v domácnosti	Nudná – nezbytná pro odměnění – naplňující
Materiální péče	Nulová – nedostatečná – přiměřená – uspokojující
Spěch a nervozita	Nepříjemné – neutrální – pohodový přístup
Čas strávený na telefonu či u televize	Otravný – přílišný – přiměřený – nedostatečný
Poučování	Nepříjemné – přílišné – přiměřené – mizivé
Společné učení	Nikdy – v případě potřeby – každý den – přehnané
Všestranná spokojenost	Nikdo – téměř nikdo – část z nich – mnoho z nich – všichni

Tabulka 3. Kategorie 3: Vnímání činnosti prarodičů a společných aktivit z pohledu dětí

Na základě provedení kódování přechází kategorie jsme byli schopni zjistit, jakým aktivitám a s jakou frekvencí se děti společně se svými prarodiči věnují. V Kategorii 3 je pozornost zaměřena na vnímání prarodičů, a to konkrétně vnímání toho, co dělají a s jakým vnitřním nastavením dané činnosti konají. Také je pozornost upřena na to, jak jsou dané činnosti vnímány z pohledu dětí.

První vybranou vlastností u této kategorie se týkala komunikace a konverzace. Ačkoliv u některých odpovědí vybraných dětí lze vyzorovat, že si povídají s prarodiči rády, převažuje pocit, že by stačilo konverzovat buď kratší dobu, nebo ne tak často, a namísto téhle varianty výplně volného času by bylo vhodné zařadit nějakou aktivnější činnost, sloužící k zabavení dětí, což lze vyčíst ze slov respondenta 6: *„No, někdy je to taková nuda i to povídání... prostě jen tak sedíme a nemáme si už co říct. Babička má ráda luštění a někdy je do toho tak zabraná, že když ji chci něco říct, tak mě nevnímá, tak jdu pryč no, ale zase někdy udělají srandu a je to dobrý.“* V tomto případě tedy záleží na situaci, ale lze si všimnout, že se dítěti ne vždy dostává dostatečné pozornosti, kterou by potřeboval.

Další položkou je provádění některých domácích prací, což v předchozí kategorii uvedlo mnoho z našich respondentů jako činnost, které se s prarodiči věnují. Jediný z respondentů tuto aktivitu bere pozitivně, a to respondent 4, kdy konkrétně rád pomáhá v kuchyni: *„Těžko říct, co na čase stráveném s prarodiči mám nejraději. Asi ale to, když spolu*

pečeme buchty,“ odpověděl při dotazu na to, co je tím nejoblíbenějším na společně stráveném čase. V dalších případech ale respondenti již domácí práce brali spíše jako nutné zlo, které je třeba podstoupit pro to, aby se buď mohli věnovat tomu, co mají rádi či aby si zasloužili odměnu v některé z možných forem: *„Když po nich něco chci, tak mi řeknou, že si to musím zasloužit. Naopak oni po mně chtějí vše hned,*“ vnímá jistou míru nerovnováhy ve vztahu s prarodiči respondent 1. Respondent 3 uvedl, že často seká dřevo, ale nerad, že by raději místo této činnosti spal.

Materiální péče nebyla v žádném z rozhovorů vnímána jako nedostatečná, děti si váží toho, jak se o ně po této stránce babička s dědečkem starají, v některých případech patří právě nakupování mezi nejvyhledávanější aktivity: *„Na čase stráveném s prarodiči se mi nejvíce líbí to, že si můžu koupit oblečení, rád nakupuji a utrácím, i za jahody a podobné věci,*“ uvedl respondent 2 s jistou mírou nadšení v hlase, když hovořil o čase stráveném v městských obchodních centrech.

Negativně vnímán je přehnaný spěch a s tím i spojený zbytečný stres v některých situacích. *„Prarodiče hodně spěchají domů a jsou obecně uspěchaní. Ráda bych větší pohodu,*“ uvedl respondent 1. V jiném případě u respondenta 2 lze pozorovat naopak nespokojenost s velkým množstvím času věnovaného některým činnostem, kdy dle jeho slov prarodičům vše trvá.

Zajímavé je i to, že dětem vadí, kolik času prarodiče stráví na svých mobilních telefonech: *„Jsou pořád na telefonu,*“ uvedl jasně respondent 1 svůj názor. Kromě telefonu vadí dětem také nadměrný čas u televize. Respondent 4 vypověděl, že *„řád poslouchám televizní noviny a to mě většinou štvé.*“

„Řád mi říká, co mám a nemám dělat. Vše bere moc vážně,“ nelíbí se přílišné poučování respondentovi 2. S poučováním a přílišnými rady není spokojen ani respondent 5: *„Například když mi něco nejde, třeba úkol, tak nechci s nikým být a bavit se a být v něčí přítomnosti, ani s babičkou,*“ kdy respondentovi vadí poučování u přípravy do školy.

Objevili se ale i tací, kteří vyjádřili maximální spokojenost s tím, jak vidí a vnímají prarodiče, jejich přístup či činnosti, kterým se věnují ať už jednotlivě či společně. *„Mně všeobecně dělá radost, že s ní jsem,*“ uvedl respondent 5 naprosto jednoznačně. A nebyl jediný, například respondent 3 také nenašel nic, co by mu na prarodičích vadilo.

2.4 Kategorie 4: Co by děti chtěly ve svém vztahu s prarodiči změnit

VLASTNOSTI	DIMENZE
Životní tempo	Nikdo – téměř nikdo – část z nich – mnoho z nich – všichni
Více času s prarodiči	Více času s oběma prarodiči – více času s babičkou – více času s dědečkem
Společné zážitky	Výjimečně – ne příliš často – občas – často – neustále
Žádné změny	Nikdo – téměř nikdo – část z nich – mnoho z nich – všichni
Vlastní chování k prarodičům	V minulosti – nyní i v minulosti – nyní – v budoucnu

Tabulka 4. Kategorie 4: Co by děti chtěly ve svém vztahu s prarodiči změnit

Děti ve svém věku již dokážou posoudit, jak vnímají svůj vztah s prarodiči a kde jsou největší mezery v tomto vztahu, ať už ze strany jejich či ze strany prarodičů. Změn, které by ve vztahu děti rády viděly, se týká kategorie 4 pojmenovaná jako „Co by děti chtěly ve svém vztahu s prarodiči změnit.“

Oproti předchozím kategoriím nebyly děti a jejich výpovědi tolik odlišné, i proto bylo vybráno pět základních vlastností a k nim odpovídající dimenze. Ve dvou případech se děti shodly na tom, že by změnily životní tempo svých prarodičů, odlišoval se však způsob, jak by tato změna měla vypadat. „*Hodně spěchají, vše chtějí hned, hlavně když po mně něco chtějí. To mi vůbec nevyhovuje, rád bych, aby vše probíhalo ve větším klidu,*“ řekl respondent 1. Oproti tomu respondent 2 by rád viděl, kdyby se vše dělo dynamičtěji: „*Všechno moc okecávají, místo toho, aby se něco udělalo hned. Prarodičům vše moc dlouho trvá,*“ odpověděl.

Shoda panovala u většiny v tom, že by děti byly rády, kdyby mohly s prarodiči, a to konkrétně s babičkou, trávit více času, než je tomu nyní. „*Chtěl bych s babičkou trávit více času, ale většinou to vůbec nejde, protože mě ta škola tlačí,*“ nehledal chybu na straně babičky respondent 5. Našli se ale i tací, kteří jsou s mírou času s prarodiči strávenou spokojeni: „*Jo, jsem spokojena s tím, kolik času s prarodiči trávím. Stačí mi to, mám ráda i svůj osobní prostor a klid v pokojíčku.*“ Když by tedy děti chtěly s někým trávit více času, jednalo by se o babičku, ale u některých respondentů panuje spokojenost s aktuálním rozložením.

Někteří respondenti nedokázali najít nic, co by rádi změnili. Téměř všeobecná shoda ale nastala v tom, že by děti rády vzaly čas zpátky a v minulosti se k prarodičům chovaly lépe: „*Mrzí mě, že jsem babičku v mládí víc neposlouchal. Teď v pubertě už je to těžké,*“ zněla slova

respondenta 2. Přidal se k ní i respondent 1: „*Chtěla bych změnit svoje chování k prarodičům a nebyť tak problémová, jako jsem dřív bývala.*“ Respondent 6 byl konkrétnější: „*Ráda bych se změnila tehdy, když se řešily záležitosti okolo rozvodu a mamka nechodila na soudy. Byla jsem malé děcko a nerozuměla tomu a byla jsem uprděná u mamky a teď si uvědomuji, že se to dělat nemělo a že mi to vlastně vyhovuje víc teď, protože babička a táta jsou pro mě nejvíc,*“ z čehož lze usoudit, že si respondent 6 zpětně uvědomil situaci a zjistil, ke které z osob má nejbliž.

2.5 Kategorie 5: Rozdíly mezi vnímáním vlastní výchovy a výchovou dětí žijících s vlastními rodiči

VLASTNOSTI	DIMENZE
Mateřská láska	Žádná – nedostatečná – dostatečná – zaměnitelná
Kamarádi	Žádní – nízký počet – podobný počet – vyšší počet
Vyspělost	Nevyspělí – spíše méně vyspělí – srovnatelná vyspělost – spíše vyspělejší - vyspělejší
Životní režim	Přísnější – spíše přísnější – obdobný – spíše volnější – volnější
Žádný rozdíl	Nikdo – téměř nikdo – část z nich – mnoho z nich – všichni

Tabulka 5. Kategorie 5: Rozdíly mezi vnímáním vlastní výchovy a výchovou dětí žijících s vlastními rodiči

Na naše otázky odpovídající děti se pohybují mezi dětmi vychovávanými vlastními rodiči a mohou tak pozorovat určité prvky, v nichž se jejich život a výchova těchto dětí odlišuje od toho, na co jsou sami zvyklí.

Mezi odpověďmi zaznělo, že znatelný rozdíl cítí respondent 1 v tom, že rodiče svým vlastním dětem dávají mateřskou lásku v takové míře a podobě, kterou on sám od babičky a od dědy tolik nepocítí.

Respondent 2 se zaměřil zejména na jiný režim: „*je to babička a ne mamka, tudíž mi přijde můj režim volnější, než kdybych byl s rodiči.*“ Domnívá se tak, že na něj nejsou prarodiče tak přísní, jako vlastní rodiče na svoje děti bývají.

„*Přijde mi, že jsem oproti ostatním vyspělejší,*“ komentoval vnímaný rozdíl mezi sebou a svými vrstevníky respondent 6. Tuto vlastnost lze víceméně provázat i s předchozí vlastností týkající se životního režimu, kdy děti nejsou pod tak přísným dohledem a tudíž jsou více zodpovědní za své činy a chování.

Respondenti 3, 4 a 5 se zase shodli na tom, že rozdíly mezi sebou a ostatními nevnímají: „Rozdíl tam nevnímám, já babičce říkám normálně mami, vždyť ona je vlastně taková moje máma.“ V tomto případě je tedy jasně vidět, že u respondenta 5, o jehož odpověď se jedná, se babičce podařilo plně nahradit roli mámy.

2.6 Kategorie 6: Rady a názory prarodičů

VLASTNOSTI	DIMENZE
Oblékání a líčení	Zastaralé – spíše zastaralé – spíše moderní – moderní
Kamarádství a vztahy	Zastaralé – spíše zastaralé – spíše moderní – moderní
Dodržování rad	Nikdy – výjimečně – téměř vždy – vždy
Prarodič jako vzor	Babička – babička i dědeček – dědeček – žádný z prarodičů
Řešení problémů	Jeden z prarodičů – oba prarodiče – jiný člen rodiny – kamarádi - nikdo

Tabulka 6. Kategorie 6: Prarodič jako vzor, jejich rady a názory

Prarodiče slouží nám vybraným dětem jako vzory, dále jako zdroje všemožných rad a názorů. V kategorii 6 jsme se snažili zakódovat ty nejčastější témata a odpovědi našich respondentů.

Při dotazech týkajících se rad a názorů se velká část respondentů zaměřila na zastaralost toho, co jim dědeček či spíše babička říká ohledně oblékání popřípadě líčení. „Přijdou mi zastaralé. V oblékání a malování především,“ zněla odpověď respondenta 1 na to, jak vnímá rady svých prarodičů. Podobně reagoval respondent 4 a přidal i konkrétní případ: „Myslím si, že rady prarodičů jsou zastaralé. Mně se třeba nějaký věci líbí a babička mi řekne, že je to takový divný, třeba u roztrhaných riflí,“ zmínil situaci, u které se jeho vlastní názor neshodoval s babiččím názorem. Výjimkou byl respondent 5, který uvedl, že názory jeho babičky rozhodně zastaralé nejsou, jelikož babička je otevřená všemu.

V některých případech se již řeší také kamarádké či partnerské vztahy: „No jo, babička třeba řeší kluky, že jsem na to ještě moc mladá, má strach z dnešní doby, co všechno se děje, ale já říkám, že s nima chodím jen ven, ale asi už to pochopila. Má třeba strach, aby mě někdo v noci nepřepadl, nebo abych se nechytla nějaké špatné party lidí,“ uvedl respondent 6, že jeho babička je v případě otázky kamarádů či vztahů příliš opatrná.

Většina dětí se snaží prarodiče poslouchat. „Ano, poslouchám vše, co řeknou, chodím na nákupy, učím se a co je potřeba, to udělám. Babička je přísnější než děda,“ řekl

respondent 3. Respondent 1 naproti tomu uvedl, že poslouchá rady prarodičů málo a respondent 2 jen tehdy, když se mu to hodí: *„Poslouchám tehdy, když něco chci, a to většinou až tak na potřeť.“*

Děti berou ve většině případů své prarodiče za svůj vzor, především u babičky si všímají spousty vlastností, ve kterých by chtěly být jako ona: *„Chtěl bych umět vařit jako babička. A dále mít vnitřní motivaci, jako má ona,“* zmínil se o tom, v čem by chtěl být jako babička, respondent 2. Respondent 1 uvedl, že pracovitý by byl rád po babičce a chtěl by vařit tak dobře, jako to umí děda. Respondent 6 se o babičce a jejím osudu rozpovídal více: *„No babička je hodně silná, hodně toho zvládla a má už za sebou. Umřela jí maminka, když jí bylo 20 let a musela se starat o svoje mladší sourozence, všechno to zvládla, a do toho čekala svoje vlastní dítě. Takže v tom, jak to všechno zvládla, bych chtěla být jako ona.“*

Kódovanou vlastností mezi odpověďmi bylo také to, za kým děti chodí v případě potřeby poradit s řešením nějakého problému. Zde ovšem až na výjimky na pomoc prarodičů nedochází, ve většině případů respondenti získávají názory a rady svých kamarádů, případně jiných příbuzných. Babičky figurují v tomto pomyslném žebříčku níže.

Závěr

Diplomová práce si kladla za cíl teoreticky vymezit témata spojená s výchovou dětí svěřených do péče prarodičů, a to zejména z pohledu samotného dítěte. V úvodu teoretické části byla popsána role rodiny a její zásadní význam. Popsali jsme funkční rodiny, které jsou schopny svým členům poskytovat domov, bezpečí, jistotu a umožňovat rozvoj po stránce duševní, tělesné i duchovní. Dále jsme blíže specifikovali nefunkční rodiny a jejich možné negativní dopady na dítě. V další kapitole jsme se věnovali potřebám dětí, přičemž jsme se snažili zdůraznit, že pro zdravý vývoj osobnosti dítěte po stránce duševní i charakterové je nezbytné dítěti poskytnout citově příznivé a vřelé prostředí. Snažili jsme se blíže specifikovat vztahové vazby, traumata, paměť a dopady traumat na dítě. Přes historický exkurz do náhradní rodinné péče a přístupů k dětem v minulosti jsme se dostali k současným možnostem náhradní rodinné péče a možným motivacím žadatelů. Poslední kapitola teoretické části se zabývala osobnostmi prarodičů, jejich rolí v pozici náhradních rodičů a možnými riziky spojených s touto formou péče.

Hlavním cílem předkládané diplomové práce bylo zjistit vnímání výchovy u dětí svěřených do péče prarodičů, což plně reflektuje stanovené téma. Dílčím cílem bylo identifikovat případné aspekty znevýhodnění těchto dětí ve srovnání s dětmi vychovávanými vlastními rodiči. Dále jsme v naší práci usilovali o analýzu oblastí, v nichž by děti žádaly změnu ve vztahu s prarodiči, ať už v otázce trávení volného času či přístupu prarodičů k jejich osobě.

Výzkumná část se zaměřila na naplnění těchto cílů skrze kvalitativní metodologii využívající polostrukturované rozhovory s dětmi vychovávanými prarodiči a následnou analýzu získaných dat pomocí otevřeného kódování. Výzkum nám umožnil proniknout do perspektivy dětí vychovávaných prarodiči a jejich vnímání vztahu s nimi. Ukázalo se, že děti tráví čas s prarodiči různými způsoby – od společných aktivit, přes vzdělávání, až po pouhé sdílení prostoru. Zatímco někteří oceňují dostatek věnovaného času, jiní by uvítali aktivnější formy společného trávení volna. Přestože děti vnímají péči prarodičů pozitivně, některé aspekty jako přehnaný spěch či nadměrné užívání technologií hodnotí negativně. Většina dětí lituje svého nehezkého chování k prarodičům v minulosti a chtělo by jej změnit.

Vnímání rozdílů mezi výchovou prarodiči a rodiči se mezi dětmi liší. Zatímco některé rozdílů pociťují, jiné nikoli. Část dětí dokonce pociťuje absenci mateřské lásky. Děti se často

cítí vyspělejší a zodpovědnější než jejich vrstevníci vychovávaní rodiči. Rady a názory prarodičů jsou vnímány jako zastaralé, nicméně se jimi snaží řídit. Prarodiče, zejména babičky, představují pro děti důležité vzory, Svůj osobní život a prožitky však s prarodiči spíše nesdílejí.

Náš výzkum tak poskytl cenný vhled do perspektivy dětí na jejich výchovu prarodiči a vztahu k nim skrze různé aspekty jejich soužití. Náš stanovený cíl se nám podařilo naplnit prostřednictvím kódování pod vhodně zvolenými kategoriemi získanými z polostrukturovaného rozhovoru vedeného tak, aby bylo možné v práci odpovědět na výzkumné otázky.

Na základě mého osobního vnímání mi tvorba diplomové práce, opřena o rešerši literatury, poskytla nejen mnoho cenných informací o dané problematice a zároveň mi umožnila uvědomit si i citlivost a náročnost tohoto tématu. Před realizací praktické části jsem již tušila, že jsem si vybrala velmi choulostivé téma, což se mi při rozhovorech s dětmi potvrdilo. Byla jsem si vědoma, že přede mnou sedí děti, které mohly zažít traumatické události, a že by jakákoliv otázka mohla tato traumata znovu vyvolat. Ačkoliv jsem se nikdy neocitla v jejich situaci, uvědomovala jsem si potřebu vytvořit pro děti bezpečný a důvěryhodný prostor. Celý proces vyžadoval obrovskou dávku trpělivosti, porozumění a ohleduplného vedení rozhovorů žádoucím směrem. Moji prioritou bylo především neotvírat zbytečně rány, ale snažit se děti vnímat a pochopit.

Po této zkušenosti s výzkumem tak citlivého tématu mi pro tyto děti nezbývá, než upřímně doufat, že v budoucnu naleznou šťastný a naplňující rodinný život. Přeji jim, aby byly obklopeny láskou, porozuměním a stabilním zázemím, které jim v minulosti možná chybělo.

„Některé děti se chovají tak, jako kdyby neměly rodiče. To proto, že někteří rodiče se chovají tak, jako by neměli děti.“

Leonid Nikolajevič Andrejev

Seznam literatury

BECHYŇOVÁ, Věra a KONVIČKOVÁ, Marta, 2020. *Sanace rodiny*. Vydání třetí, aktualizované a doplněné. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1624-7.

BRISCH, Karl Heinz, 2011. *Poruchy vztahové vazby: od teorie k terapii*. Spektrum (Portál). Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-870-8.

BUBLEOVÁ, Věduna, 2004. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče. ISSN 12123765.

Citáty slavných osobností. Online. 2011. Dostupné z: <https://citaty.net/sbirky/1802/40-citatu-o-detstvi-detech-a-rodicovstvi/> [cit. 2024-6-14].

ČECH, Tomáš a HORMANDLOVÁ, Tereza, 2020. *Profesní obraz školního speciálního pedagoga v podmínkách základní školy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 978-80-244-5852-8

DUNOVSKÝ, Jiří, 1995. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada. ISBN 80-7169-192-5.

DUNOVSKÝ, Jiří, 1999. *Sociální pediatrie: vybrané kapitoly*. Psyché (Grada). Praha: Grada. ISBN 80-7169-254-9

GABRIEL, Zbyněk a NOVÁK, Tomáš, 2008. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Psyché (Grada). Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1788-3.

HELUS, Zdeněk, 2004. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Pedagogická praxe. Praha: Portál. ISBN 80-7178-888-0.

HUGHES, Daniel, 2017. *Budování citového pouta: jak probouzet lásku v hluboce traumatizovaných dětech*. Přeložil Eva LEE. V Praze: Institut fyziologické socializace. ISBN 978-80-270-2838-2.

JEDLIČKA, Richard, 2015. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Psyché (Grada). Praha: Grada. ISBN 978-80-247-5447-5.

KIMPLOVÁ, Tereza; JOCHMANNOVÁ, Leona a SVOBODA, Jan, 2023. *Psychologie rodiny. Psyché (Grada)*. Praha: Grada, ISBN 978-80-271-3064-1.

KOWALSKÁ, Radomíra. *Ekonomika pro střední zdravotnické školy*. Sestra (Grada). Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-5091-0.

LANGMEIER, Josef a KREJČÍŘOVÁ, Dana, 2006. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Psyché (Grada). Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1284-0.

MARKOVÁ, Pamela, KLIMPAROVÁ, Marcela a MAŇKOVÁ, Sabina, 2019. *Metodika pro práci s příbuzenskými pěstounskými rodinami ze sociálně vyloučených lokalit*. Brno: IQ Roma servis. Online. Dostupné z: https://www.nadacesirius.cz/soubory/ke-stazeni/doma-s-rodinou/Methodika_pro_pr%C3%A1ci_s_p%C5%99%C3%ADbuzensk%C3%BDmi_rodinami_ze_soci%C3%A1ln%C4%9B_vylou%C4%8Den%C3%BDch_lokalit_2.pdf

MATĚJČEK, Zdeněk, 1994. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. 98 s. Rádci pro rodiče a vychovatele. Praha: Portál. ISBN 80-85282-83-6.

MATĚJČEK, Zdeněk a DYTRYCH, Zdeněk, 1997. *Radosti a strasti prarodičů, aneb, Když máte vnoučata*. Praha: Grada. ISBN 80-7169-455-x.

MATĚJČEK, Zdeněk, 2013. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Vyd. 6. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0519-7.

MATĚJČEK, Zdeněk, 2015. *Co děti nejvíc potřebují*. Vyd. 7. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0853-2.

MATĚJČEK, Zdeněk, 2017. *Rodiče a děti*. Třetí, upravené vydání (ve Vyšehradu první). Praha: Vyšehrad. ISBN 978-80-7429-797-7.

MATOUŠEK, Oldřich, 2003. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., rozš. a přeprac. vyd. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-86429-19-9.

MATOUŠEK, Oldřich; KODYMOVÁ, Pavla a KOLÁČKOVÁ, Jana (ed.), 2005. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-002-x.

MATOUŠEK, Oldřich a PAZLAROVÁ, Hana, 2014. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny: v kontextu plánování péče*. 2., rozš. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0522-7.

MATOUŠEK, Oldřich (ed.), 2020. *Dítě traumatizované v blízkých vztazích: manuál pro profesionály a rodiny*. Vydání druhé. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1707-7.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ [MPSV]. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Online. Aktual. 15. února 2024. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/formy-nahradni-rodinne-pece>. [cit. 2024-02-28].

MOLDRZYK, Zdeněk. Specifická situace příbuzenských pěstounů. Online. *Šance Dětem*. 2022, s. 1. ISSN 1805-8876. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/specificka-situace-pribuzenskych-pestounu>. [cit. 2024-03-20].

Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuzným dítěte: NADAČNÍ FOND J&T. Online. In: 2014. Dostupné z: <https://doi.org/CZ.1.04/5.1.01/B2.00015>. [cit. 2024-06-08].

NAKONEČNÝ, Milan, 2014. *Motivace chování*. 3., přeprac. vyd. V Praze: Triton. ISBN 978-80-7387-830-6.

NOVOTNÁ, Věra a PRŮŠOVÁ, Lenka, 2004. *K vybraným otázkám osvojování dětí*. Praha: Linde. ISBN 80-86131-56-4.

NOVOTNÝ, Petr; IVIČIČOVÁ, Jitka; SYRŮČKOVÁ, Ivana a VONDRÁČKOVÁ, Pavlína, 2017. *Nový občanský zákoník*. 2., aktualizované vydání. Právo pro každého (Grada). Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-271-0431-4.

POLÁČKOVÁ ŠOLCOVÁ, Iva, 2018. *Emoce: regulace a vývoj v průběhu života: funkce a zákonitosti emocí, sociální a kulturní souvislosti, měření emocí*. Psyché (Grada). Praha: Grada. ISBN 978-80-247-5128-3.

PRŮCHA, Jan, 2010. *Interkulturní psychologie: [sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů]*. 3. vyd. Psychologie (Portál). Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-709-1.

PRŮCHA, Jan; WALTEROVÁ, Eliška a MAREŠ, Jiří, 2013. *Pedagogický slovník*. 7., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0403-9.

REICHEL, Jiří, 2008. *Kapitoly systematické sociologie*. Sociologie (Grada). Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2594-9.

ŘIHÁČEK, Tomáš; ČERMÁK, Ivo a HYTYCH, Roman, 2013. *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-6382-2.

SATIR, Virginia, 1994. *Kniha o rodině*. Praha: Institut Virginie Satirové. ISBN 80-901325-0-2.

SMOLÍKOVÁ, Veronika, 2014. *Tradice pěstounské péče v českých zemích*. Monografie (Key Publishing: European Society for History of Law). Ostrava: Key Publishing. ISBN 978-807418-218-1.

SOBOTKOVÁ, Irena, 2007. *Psychologie rodiny*. 2., přeprac. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-250-8.

STRAUSS, Anselm L. a CORBIN, Juliet, 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. SCAN. Brno: Sdružení Podané ruce. ISBN 80-85834-60-x.

ŠKOVIERA, Albín, 2007. *Dilemata náhradní výchovy: [teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech]*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-318-5.

TÓTHOVÁ, Jana, 2011. *Úvod do transgenerační psychologie rodiny: transgenerační přenos vzorců rodinného traumatu a zdroje jeho uzdravení*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-856-2.

UHLÍŘOVÁ, Veronika, et al., 2010. *Dítě ve výchově příbuzných*. Praha: Občanské sdružení Rozum a cit. Online. Dostupné z: <https://www.knihovnanrp.cz/wp-content/uploads/2017/01/dite-ve-vychove-pribuznych.pdf>

VÁGNEROVÁ, Marie, 2005. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0956-8.

WINNETTE, Petra. *Attachment, poruchy attachmentu, diagnostika a terapie s otázkami*. Online. Natama. 2020. Dostupné z: <https://www.natama.cz/userfiles/page/315/cd26a15d9e36b515a3c00e6892a058b1.pdf>. [cit. 2024-05-12].

Zákon č. 89/2012 Sb., ze dne 22. března 2012, o poručenství a jiné formy péče o dítě (občanský zákoník). In: *Zákony pro lidi.cz*. Online. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89?text=928> [cit. 2024-02-26].

Zákon č. 89/2012 Sb., ze dne 22. března 2012, o příbuzenství a švagrovství (občanský zákoník). In: *Zákony pro lidi.cz*. Online. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89#f4581479> [cit. 2024-02-28].

Seznam zkratk

MPSV Ministerstvo práce a sociálních věcí

SPOD Sociálně-právní ochrana dětí

OSPOD Orgán sociálně-právní ochrany dětí